

MATICSÁK SÁNDOR

Az erza-mordvin állatnevek ősi képzői

There is a relatively large number of animal names that contain some kind of an obscured, no longer transparent suffix. These suffixes can only be traced with the help of etymological methods and are principally of diminutive origin. Although the Uralic/Finno-Ugric etc. proto-languages were remarkably rich in suffixes, derivative words are not easily traceable in the proto-language and only few of them have been actually detected. Of the 1400 entries in UEW only 103 forms contain some kind of a suffix, and there are as few as 16 animal names among these. The actual semantic loadedness of these suffixes was probably significantly higher, since these may have also been added to lexemes of the core vocabulary that have no equivalents in the related languages, and which, for this reason, are not included in the vocabulary of the etymological dictionaries. On the other hand, these suffixes were not only productive during the time of proto-languages, but also later, taking an active part in word formation in the course of the separate lives of the related languages in the family. – Mordvin animal names have not been much discussed from an etymological point of view and they are only scarcely mentioned in the various papers written on the history of suffixes and in etymological dictionaries. The present essay discusses the primitive suffixes that have continuations in Erzya animal names among others. The description of each suffix begins with a short discussion of its origin, then a summary of what the literature says about the relating animal names follows, and finally, the individual lexemes are listed in a dictionary entry format. Ten of the suffixes and suffix clusters take a -C form (-*ka*; -*ga*, -*go*, -*ge*; -*t*, -*ata*; -*v*; -*j*; -*s*, -*ś*, -*z*, -*ź*; -*š*, -*ž*, -*č*; -*l*; -*r*; -*n*) and two of them take a CVC form (-*zej*, -*kaj*). It is demonstrated that the element (-*gan*) is not a member of the group of primitive suffixes, as opposed to what earlier discussion in the literature stated. The semantic loadedness of these suffixes varies from one to another (it is curious that one of the most productive suffixes, -*m* is not used for animal name formation). This paper discusses 108 animal names altogether in the form of dictionary entries.

Keywords: Erzya-Mordvin, nominal derivational suffixes, etymology

Az állatnevek egy része szókincsünk legrégebbi rétegéhez tartozik. Viszonylag sok állatnévben fedhetünk fel etimológiai módszerek segítségével ősi, mára már elhomályosult képzőt, eredetileg elsősorban valamilyen deminutív szuffixumot.

A legtöbb képző akkor tapadt szilárdabban a szóhoz, ha funkciója elhomályosult, akkor őrződött meg leginkább, ha a tőszó és a származékszó többé-kevésbé szinonimmá vált. Itt egyfajta lexikalizálódás ment végbe, a beszélők az adott szuffixumot egy idő után már nem érezték képzőnek (hasonlóan a mai nyelvértékhez, hiszen pl. a magyar *ravasz* és *róka* szavakban mi már nem tudjuk elkülöníteni a képzőelemet). Rédei szerint a „gyök és a származék küzdelméből általában a képzett szó került ki győztesen. Ebben szerepe lehetett a képzett szó teste-sebb voltának és tartalmasabb affektív (deminutív-augmentatív) jelentéstöbbletének is” (1976: 261). Ez az elhomályosulási folyamat leginkább akkor ment végbe, ha nem történt szófajváltás.

Az uráli/finnugor alapnyelv névszóképzőkben gazdag volt, voltaképpen az akkori mássalhangzók majdnem mindegyike funkcionálhatott képzőként. Lehtisalo képzőtani monográfiája (1936) alapján csak a δ , δ' és γ hangok nem képzősültek,¹ a többi mássalhangzóból (p , t , k ; w , j ; s , \acute{s} , \check{s} ; \acute{c} , \check{c} ; l , l' , r ; m , n , \acute{n} , η) létrejöhetett képző. Majtinskaja (1974: 337–359) ezt a képet kicsit árnyalja, az l' -t legfeljebb másodlagos variánsnak tartja, a szibilánsok közül csak a palatálisat veszi fel, a \acute{c} -t a \check{c} , az \acute{n} -et az n alakváltozatának tartja, a w -t pedig (inkább balti finnek minősítve) csak kérdőjellel sorolja ide; viszont több összetett képzőt vezet vissza e korra.

A képzőgazdagság a későbbi korokban, a másodlagos, harmadlagos stb. alapnyelvekben is megmaradt. E gazdagság ellenére „etimológiai anyagunk alapján nem sok származékszót tudunk ténylegesen kimutatni az alapnyelvből” – érzékelteti az elmélet és a gyakorlat ellentmondását Hajdú Péter (1966: 79). Ha megnézzük az UEW adatait, ezek Hajdú – a szótár megjelenése előtt két évtizeddel tett – megállapításával egybecsengenek: a szótár mintegy 1400 névszói (a nomen-verbumokat is ideszámítva) címszava közül csak 103 alak tartalmaz valamilyen képzőt. Ezek megoszlása (a biztos és bizonytalan etimológiák együtt szerepeltetve)²: 21 U, 32 FU, 18 FP, 16 FV, 16 Ug (U/FU 6,2% FV/FP 7,6%, Ug 1,4%).

A 103 képzésből állatnév mindössze 16 fordul elő:

**čëηćz* (-kz) 'ein kleiner (Sing-)Vogel' ?U > ?karj. *čiužoi*, ?osztj. Vj. *řěřak*,
?vog. TJ *čāñčī*, ?jur. *šinček* (UEW 48);

¹ „A * δ és * δ' az alapnyelv legvitatottabb mássalhangzói közé tartozik... Többek szerint közelebbről meg nem határozható mássalhangzók szimbólumainak tekintendők, semmint valaha valóban létezett hangoknak. A * γ a PU/PFU alapnyelvben először mint a * k allofónja jelent meg szóbeljeji helyzetben...” (Rédei 1976: 259). A * δ és * δ' történetét, ősmagyar szerepét új eredményekre jutva tárgyalja Honti László (2013: 8–24.)

² Habár az UEW nem jelöli, de háromszótagos révén elképzelhető, hogy a FP **šajsrz* 'Nisse' (770); FP **šeňcemä* 'sieben' (773), FP **uskalz* 'Kuh' (805); FV **wakšt3re* 'Ahorn' (812) szóban is képző rejlik.

- ***kaja(-ka)** 'Möwe; Larus' FU (?U) > fi. *kajava, kajakka*, ?lpN *gaja*, zrz. *gad'a*, vog. K *kājəχ*, ?jur. *ho* (117);
- ***kul3(-k3)** 'Rabe' U > osztj. V *kələk*, vog. So *χulax*, ma. *holló*, jur. *χūlī* (200);
- ***kupe(-na)** 'Fischblase' FU > fi. *kupinas*, vog. TJ *kāpən* (212);
- ***ńoma(-l3)** 'Hase' U > lpN *njoammel*, md. *numolo*, zrz. *ńimal*, ma. *nyúl*, jur. *ńāwa* (322);
- ***ńukše (ńuk3-š3)** 'Zobel, Marder' FU (?U) > ?fi. *nois*, votj. *niž*, zrz. *ńiž*, osztj. V *ńōγəs*, vog. TJ *ńoks*, ma. *nyuszt*, ?jur. *noχo* (326);
- ***pütä-lü** 'Blutegel' FV > é. *pidal*, md. *pälij, ped'lej* (733);
- ***přr3 (přr3-η3 ~ pšr3-η3)** 'eine Wildentenart' U > ?fi. *piri-*, ?osztj. V *pülyi*, ?vog. KU *pirwə*, ??jur. *pur-* (417);
- ***repä (~ -č3)** 'Fuchs' FU > fi. *repo*, lpN *riebân*, md. *riveš*, cser. *rəwəž*, votj. *žiči*, zrz. *ruć*, ma. *ravasz, róka* (423);
- ***s3ηč3 (s3ηč3-l3)** FU ~ **s3č3 (s3č3-l3)** 'Eidechse' U > fi. *sisilisko*, lpN *stæz'žälâges*, cser. *šäkšälö*, votj. *keňžal'i*, zrz. *čožul*, osztj. V *sosəl*, ?vog. LO *sosla*, jur. *tansu* (454);
- ?***šaj8r3** 'Nisse' FP > fi. *saivar*, lpN *čiwros*, md. *šarko*, cser. *šarkeňä*, votj. *šerel*, zrz. *šeral* (770);
- ***šije-le** 'Igel' FU > fi. *siili*, md. *šejel'*, cser. *šülä*, vog. *soule*, ma. *sül* (478);
- ***šihē-re** 'Maus' FU > fi. *hiiri*, md. *čejer'*, zrz-votj. *šir*, osztj. V *lönkər*, vog. TJ *tänker*, ma. *egér* (500);
- ***tar3-k3 (tark3)** 'Kranich' FU > votj. *turi*, osztj. V *tarəγ*, vog. TJ *tarəw*, ma. *daru* (513);
- ?***uskal3** 'Kuh' FP > md. *skal*, cser. *šškal*, votj. *iskal* (805);
- ***wäčt3-r3-kk3** 'Bachstelze' FV (?FU) > fi. *västäräkki*, ?lpN *beš'tur*, md. *uškeřej*, ?osztj. Sog. *wěrcək*, vog. P *wärsək* (562);

A fentebbi lista voltaképpen csak egy statikus állapotot mutató, bizonyos értelemben torz, mechanikus elvek alapján készített pillanatkép. Egy adott nyelvben az ősi képzőréteg megterheltsége ugyanis ennél lényegesen nagyobb lehet, hiszen egyrészt számos olyan lexémához is tapadhatott szuffixum, amelynek nincs rokon nyelvi megfelelője, emiatt nem került be az etimológiai szótárak anyagába, másrészt pedig ezek a képzők esetenként több ezer éves létük alatt nemcsak valamelyik alapnyelv korában voltak produktívak, hanem később is, azaz egy adott nyelv külön életében is tevékenyen részt vettek a szóképzés folyamatában. Mindenesetre az UEW 16 képzett állatnévi rekonstrukciója igencsak kevésnek tűnik.

Tanulmányomban a mordvin, pontosabban az erza-mordvin állatnevekben fellelhető ősi képzőkkel foglalkozom. A mordvin állatnevekről történeti szempontból keveset írtak. Kifejezetten e témával foglalkozik V. A. Rjabov kézíratos dolgozata, Этимологический анализ названий птиц (Szaranszk, 1991) – erről

a munkáról Zaicz Gábor tesz említést A mordvin madárnevek eredete c. 2003-ban megjelent cikkében. Az állatnevek mindemellett természetesen számos képzőtörténeti munkában – elsősorban a vezető mordvin nyelvészek, Cygankin és Mosin írásaiban, illetve az etimológiai szótárakban – is megjelennek (ezekről részletesebben l. később), de tudtommal kifejezetten az állatnevek ősi képzőire koncentráló írás még nem látott napvilágot.

Írásomban sorra veszem azokat az ősi képzőket, amelyeknek az erza állatnevekben is van folytatása. Az egyes képzők bemutatása során nagyon röviden szólok azok eredetéről (vontaképpen csak a könyvészeti irodalmat adom közre), majd összefoglalom, mit írt a mordvin szakirodalom az ide sorolható állatnevekről, végül pedig szócikkek formájában mutatom be az egyes lexémákat. Munkám során elsősorban a Jorma Luutonen, M. V. Mosin és V. Ščankina által készített szóvégmutato szótár volt segítségemre.

A mordvin adatok az oroszországi szakirodalomban cirill, a nyugat-európai munkákban főként latin betűs lejegyzésben szerepelnek. Az egységesítés érdekében az adatokat latin betűs átiratban adom közre. A szócikkek címszavaként a Paasonen-féle nagyszótár (MdWb) adatát adom meg, ennek hiányában az erza-orosz nagyszótárét (ERV). A jelentéseket a MdWb alapján oroszul és németül, az ERV alapján oroszul, Mészáros Edit erza-mordvin–magyar szótára (EMSz) alapján magyarul, az erza–finn kisszótár (ESS) alapján finnül tüntetem fel. – Mindezeket az adott szóra vonatkozó etimológiai információk követik. Az uráli (UEW) és a finn etimológiai szótár (SSA) mellett felhasználtam Keresztes László etimológiai szójegyzékét (MdKons), a Litkin – Guljaev-féle zürjén etimológiai szótárt (KESK), ill. a többé-kevésbé megbízható új, Veršinin-féle mordvin etimológiai szótárt (ESM) és a régebbi, Cygankin és Mosin által szerkesztett szófejtő szótárt (EtV) is, s esetenként a régi erza etimológiai szótárból (ESE) is idézek.

Az ősi képzők valamelyik alapnyelvi időszakban, ill. az ős- vagy ómordvin korban vettek részt az állatnevek létrehozásában. Ezeknek a képzőknek a produktivitása természetesen nem egyenlő mértékű: vannak olyanok, amelyek a régmúlt időkben nagyon gyakori és aktív szuffixumok voltak (ilyen például a *-ka* és a *-v*), de vannak olyanok is, amelyek csak egy-két szóban mutathatók ki, mint például az egyébként nagyon produktív *-l*, *-r* és *-n*. (Érdekes, hogy a régmúltban is és ma is nagyon termékeny *-m* képző egyáltalán nem vett részt az állatnevek megalkotásában – e képzőről l. Maticsák 2014a.)

A képzők bemutatását a hangtani csoportosítás alapján végzem el: a zárhangoktól haladok a réshangokon, szibilánsokon és affrikátákon át a tremuláns, laterális és nazális elemekig. A lista végén néhány összetett képző is helyet kapott.

Sajnos, a mordvin nyelvtörténeti kutatások színvonala még némi kívánnivalót hagy maga után, az etimológiai szótáraik adatai nem mindig megbízhatóak, ezért elemzésemben rendre ki kell térnem a téves szófejtésekre is, mert csak egyfajta „etimológiai megtisztítás” után lehet pontos képet alkotni a nyelvtörténeti folyama-

tokról. A képzők között olyan is helyet kapott (-*gan*), amelyet a mordvin nyelvészek képzőnek tartanak, de jómagam úgy vélem, nem állja ki a képzőség kritériumait.

1. -*ka*

Ez a képző az alapnyelvi *-*kk* szuffixumra megy vissza, amelyet Majtinskaja az egyik legelterjedtebb denominális nomenképzőnek minősít. Folytatása – fő- és melléknévképzőként egyaránt – él a mai uráli nyelvekben. (Lehtisalo 1936: 359–380, D. Bartha 1958: 71–73, 106–107, 114–116, Majtinskaja 1974: 341–342, Hakulinen 1979: 128–129, 155–160, 196, 207–208.)

A mai mordvinban ez az ősi, elhomályosult képző már csak etimológiai mód-szerekkel mutatható ki (az alapszók már nem élnek), de emellett megvan az ugyanilyen alakú produktív kicsinyítő képző is, ezeknek az alapszavai viszont ma is léteznek. Sőt, ezek mellett él az orosz eredetű szavak -*ka* kicsinyítő képzője is.

Bubrih nyelvtani vázlatában (1947: 43) a -*ka* valamihez hasonló vagy valamilyen tulajdonsággal rendelkező funkcióit említi, s példái között felbukkan az *avaka* 'самка; nőstény'³ és *a'aka* 'самец; hím'. Elsőként Mosin (1977: 9–10) mutatott rá arra, hogy az ősi, elhomályosult -*ka* képző leggyakrabban állatnevekhez kapcsolódik. Rokon nyelvi adatokkal alátámasztott példái (*maksaka* 'крот; vakond', *o'zaka* 'воробей; veréb', *pež'daka* 'стриж; fecske', *tul'aka* 'поросенок; süldő', *varaka* 'ворона; varjú', *ved'aka* 'теленоч; üsző') javarészt helytállóak. Mosin úgy véli, hogy az állatnévképzői jelleggel szorosan összefügg a kicsinyítő-becéző funkció, főként a kisebb állatok és kölykök, kicsinyek esetében. Ebből kiindulva ő -*ka* képzőt lát a *katka* 'кошка; macska' és *kiska* 'собака; kutya' szavakban is.

A -*ka* képző(k)ről legrészletesebben Cygankin ír. Állatnévi példái: *a'aka*, *avaka*, *čavka* 'галка; csóka', *čil'ika* 'воробей; veréb', *čipaka* 'цыплёнок; csibe, csirke', *gul'ka* 'голуб; galamb', *id'imka* 'дикая утка; vadkacsa', *kiska*, *kurka* 'индюк; pulykakakas', *o'zaka*, *pi'e'rika* 'чибис; bíbic', *pižaka* 'синица; cinke', *psaka* 'собака; kutya', *sa'aka* 'ласточка; fecske', *šel'aka* 'селезень; gácsér', *še-žaka* 'сорока; szarka', *utaka* 'утка; kacsa', *varaka* (1976: 93–94, 1981: 42–44, 2006: 46). A Grammatika morfológiai fejezetében (1980: 106) Cygankin az *avaka*, *a'aka*, *čipaka*, *gul'ka*, *varaka* szavakat említi. A 2000-ben megjelent erza nyelvű grammatikakönyvben (EK 36–37) az *avaka*, *a'aka* mellett a *čipaka*, *gul'ka*, *o'zaka*, *varaka* madárnevek bukkannak fel.

A szakirodalomban közel két tucat olyan szó fordul elő, amelyekben a szerzők ősi, elhomályosult képzőt tétéleznek fel. Ezek egy része valóban helytálló, ezt rokon nyelvi példákkal, ill. mordvin nyelvjárási alakváltozatokkal be is bizo-

³ A könnyebb tájékozódás kedvéért a szakirodalomban szereplő orosz jelentéseknek – pontosvesszővel elválasztva – megadom a magyar megfelelőit is.

nyítják (l. lentebb). Jónéhány szó azonban inkább hangutánzó eredetű és/vagy mai kicsinyítő képzőt tartalmaz. Ezek között a határvonal vékony; dolgozatomban csak azokat a szavakat sorolom az ősi képzős adatok közé, amelyek alapszava már csak etimológiai módszerekkel mutatható ki.

Ma is él az alapszava az *at'aka* és az *avaka* szavaknak: előbbi az *at'a* 'öreg; apó', utóbbi az *ava* 'nő, asszony' származékszava. Az *id'imka* 'vadkacsa' szóban a *-ka* valószínűleg kicsinyítő képző: alapszava az *id'em* 'vad'. A *šel'aka* 'gácsér' az orosz eredetű *селезень* 'ua.' szóra megy vissza, meglehet, hogy a mordvinban kapott (kicsinyítő?) képzőt.

Érdekes a *varaka* 'varjú' megítélése. Mosin (1977: 9) helyesen ősi képzőt gyanít benne, de ugyanő később, Lipatovval és Matjuškinnal közösen írott cikkében (1983: 121) már egy *var-var* hangutánzó szóra vezeti vissza. Madárnevek esetében az onomatopoeitikus eredet könnyen elképzelhető, emiatt meglehet, hogy a *čipaka* 'csibe, csirke', alapja valóban a *čip-čip* (az ESM 479 is onomatopoeitikusnak tartja, vö. még Vasmer 3: 295). A *gul'ka* 'galamb' a Grammatika (1980: 106) szerint egy mordvin *gul'-gul'* alakra vezethető vissza, de ennek alapja inkább az orosz *гуля* 'galamb' lehet (amely viszont valóban a *гуль* galambhívó szóra megy vissza, vö. Vasmer 1: 390). A *-ka* képző itt inkább orosz eredetű kicsinyítő képzőnek tűnik, semmint elhomályosult ősi mordvin elemnek (vö. Zaicz 2003: 343). Ugyancsak orosz eredetű az *utaka* 'kacsa' (< *ymka*) és a *kurka* 'pulykakakas' (< *курок*) is (ezt Zaicz 2003: 343 tatárnak tartja). Valószínűleg a *čavka* 'csóka' szóban sem rejlik képző (legalábbis mordvin képző nem). Ez hangutánzó szó lehet, vö. zrij. *čavkan*, bolg. *чавка*, szerb-horv. *čavka*, cseh *čavka*, ma. *csóka* (KESK 300, EWUng 223). Zaicz tatár eredetűnek minősíti, vö. miser-tatár *čawka* (Zaicz 2003: 342–343, l. ESM 484).

Analogikusan elképzelhető, hogy ősi *-ka* képző rejlik a *čil'ika* 'veréb', *katka* 'macska', *kiska* 'kutya', *pi'terka* 'bíbic', *psaka* 'kutya', *ukska* 'oca; darázs' szavakban, de ismeretlen etimológiájú lexémák lévén ezt nem tudjuk nyelvészeti módszerekkel igazolni (ezekről részletesen később szólok).

Valóban ősi *-ka* képzőt tartalmaz a *šez'aka* 'copoka; szarka', de nem a Cygan-kin által gondolt *šeze-* 'szakít, kitép' töre megy vissza.

Mosin (1977: 9) a *tul'aka* 'поросенок; süldő' szót a *tuvo l'evks* 'disznó + kölyök' összetételből vezeti le. Kissé nyakatekert magyarázata szerint az összetétel előbb tagjainak első szótagjára redukálódott, majd kapott egy (kicsinyítő?) képzőt.

Láthatjuk tehát, hogy etimológiai téren sok a bizonytalan, sőt, a téves etimológia. Az alábbiakban a szóvégmutato szótár alapján felépített adatbázisom adataira támaszkodva sorra veszem azokat a szavakat, amelyekben több-kevesebb bizonyossággal egy ősi *-ka* képzőt gyaníthatunk.

a) A rokon nyelvi adatok, ill. a mordvin nyelvjárási változatok alapján a *-ka* képzőelem

ćanaka 'ласточка' (ERV 732); *śańaka* 'ласточка / Schwalbe' (MdWb 2090). Moksa megfelelője: *ćanavńa* (MRV 829). A *-ka* képző jellegét bizonyítják alakváltozatai: *śańa* (MdWb), *ćanav* (ERV); 'fecske; füstifecske' (EMSz 415); 'päaskynen, pääsky' (ESS 189). L. még a *ćanav* címszót.

maksaka 'vakond' (EMSz 215), vö. *maksaga* 'слепец; крот / kleine Blindmaus; Maulwurf' (MdWb 1161). Elterjedtebb irodalmi formája: *maksazej* (ERV 358, EMSz 215, ESS 89). Moksa alakja: *maksaka* (MRV 357). Valószínűleg a FU **maksaka* 'irgendein Nagetier: Biber?, Maulwurf?, Hamster?, Ratte?' származékszava, vö. még osztj. *may* 'Biber' (UEW 264). (Az összetartozás a távoli rokonság miatt bizonytalan.) – Veršinin (ESM 227) az ősi eredetű **maksaka* 'máj' szóból eredezteti, a kapcsolatot a máj és e rágsálók hasonlóan sötétbarna színében véli megtalálni, sőt, még a fi. *musta* 'fekete' *mus-* tövét is ideveszi (e szóban valószínűleg tényleg képző a *-ta*, vö. *museva* 'tumma, mustahko', de a szakirodalom sehol nem tesz említést ilyen összefüggésekről, SSA 2: 183). Veršinin ugyanebből a töből származtatja a **maksarka** 'вьюн [réti csik (Misgurnus fossilis)]'⁴ (ERV 358) halnevet is, de ez inkább a *maksar* 'налим / Quappe, Aalraupe [folyami menyhal] (MdWb 1162) deminutív (denominális nomen)képzős alakja. Paasonen viszont valóban a *makso* 'печень / Leber [máj]' alá sorolja be a **maksaka** 'линь / Schleie (Cyprinus tinca) [compó, cigányhal]' szót. L. még a *maksaga* és *maksazej* címszót.

maraka 'мошка, мошкара' (ERV 362); 'muslica' (EMSz 218). Alakváltozata a *marav* (l. a *-v* képző alatt), ez a *-ka* képző jellegét valószínűsíti. Nem lehet kizárni azonban az orosz *мошкара* 'ua.' hatását (metatézis).

oźaka 'воробей' (ERV 433); 'varpunen' (ESS 108). A szó elterjedtebb változata: *oźaz* 'воробей' (ERV 433); 'veréb' (EMSz 258); 'varpunen' (ESS 108); *oźas* 'воробей / Sperling' (MdWb 1487). Moksa megfelelője: *oźas* (MRV 436). Ismeretlen eredetű szó. Veršinin (ESM 310) felveti, hogy a szó *oz-* töve valaha 'kis, gyenge' jelentést hordozhatott, de bizonyítéka – a *viška* 'kis' szó előtagokban megjelenő *vež-* formája – hangtani okok miatt nem fogadható el. A *-ka* és a *-z* ősi, denominális nomenképző lehet (ERV 433, ESS 108, ESM 310).

peźd'aka 'стриж чёрный, ласточка / Mauerschwalbe, Schwalbe' (MdWb 1696). Paasonen szerint „wohl durch eine Art Metathesis aus *peźgata* in einen anderen Ableit-Typus übergangen”. A mai irodalmi alakváltozatok: *peźgun*, *beźgun*, *piźgun* 'стриж' (ERV 79); 'sarlósfecske' (EMSz 57, 274). Moksa megfelelője: *peźgata* (MRV 482). Finnugor eredetű szó, vö. FU **päčkz* 'Schwal-

⁴ Indokolt esetben, szintén a könnyebb tájékozódás kedvéért, szögletes zárójelben megadom a szótári adatok magyar jelentését is.

be; *Hirundo rustica* > fi. *pääsky(nen)*, votj. *poški*, zrj. *pišći*, ma. *fecske* (UEW 358, EtV 142). Az *-(a)ka* (valamint az *-ata* és az *-un*) képzőjelleget a rokon nyelvi adatok mellett a mordvin alakváltozatok is bizonyítják.

pustańka 'синичка / Meise [kis cinege]' (MdWb 1856); *pistańka* 'ласточка' (ERV 482). Veršinin (ESM 367) onomatopoeitikusnak tartja, s összeveti a votj. *нцлэз* 'ua.' szóval. A *-ka* képző jellegét valószínűsíti a *pustačej* 'овсянка [sármány]' (ERV 529), 'синица / Meise' (MdWb 1855) alakváltozat.

šezaka 'сорока / Elster' (MdWb 2147); 'сорока' (ERV 576); 'szarka' (EMSz 328); 'harakka' (ESS 148). Moksa megfelelője: *šážgan*, *šážgata* (MRV 694). A szónak van *šezgan* változata is, ez a képzőjellegét erősíti. Ezek analogikusan is kapcsolódhattak a szótökhöz a *šekšata*, *šekšan* és *varaka* mintájára (vö. még ESM 397). A *šezgan* szót Paasonen törökségi eredetűnek tartja, vö. tat. *sajiskan*, *saloskan* (1897: 46), l. a *-gan* képző alatt. Cygankin véleménye (1981: 43) szemantikailag nem fogadható el: szerinte a *šeze-* 'рвать, уйти; szakít, kitép, elmegy, otthagyt' szóból ered.

šanžaka 'паук / Spinne' (MdWb 2214); 'паук' (ERV 760). A *-ka* képző jellegét bizonyíthatják a *šanžav* (ERV); 'pók' (EMSz 439); 'hämähäkki' (ESS 194); *čanžav* 'паук / Spinne' (MdWb) szavak, l. a *-v* képző alatt.

varaka 'ворона / Krähe' (MdWb 2541); 'ворон' (ERV 108); 'varjú, dolmányos varjú' (EMSz 723); 'varis' (ESS 24). Uráli eredetű szó: **warz* 'Krähe' > fi. *varis*, lpN *vuorrážás*, osztj. *urŋi*, vog. *urin*, ma. *varjú*, jur. *warnäe*. Minden nyelvben más denominális nomenképző tapadt a szóra (UEW 559). A mordvin *-ka* képzőjelleget a moksa (*varši*, MRV 93) és az erza dialektális (*varčej*, ESM 40) változatok is bizonyítják. (Vö. még EtV 25.) L. még a *varčej* címszót.

ved'aka 'тёлка / Färse, junge Kuh' (MdWb 2593). Elterjedtebb alakja a *ved'rekš* 'тёлка' (ERV 116); 'üsző' (EMSz 78); 'hieho, (lehmä)vasikka' (ESS 26). Moksa megfelelője: *vedraž* (MRV 103). Finn-volgai eredetű szó: **wetš* '(junge) Kuh; Rind' > é. *veis*, ?lpN *vādok* (UEW 821). Amennyiben ezek a szavak összefüggenek a cser. *wəłə*, votj. *val*, zrj. *vel*, osztj. *weli* alakokkal, úgy a szó a FU **wälz* 'irgendein größeres Tier' lexémára megy vissza (UEW 563). Az erza *-(a)ka* és *-rekš* denominális képzők, képzőbokrok. (L. még ESM 45, EtV 29.)

b) A *-ka* valószínűleg képző

katka 'кошка, кот / Katze, Kater' (MdWb 647); 'кошка, кот' (ERV 240); 'macska, cica' (EMSz 144); 'kissa' (ESS 64). Moksa megfelelője: *kata* (MRV 235). Ismeretlen eredetű szó (ESM 115), de analogikusan képzőt lehet feltételezni benne.

kiska 'собака / Hund' (MdWb 782); 'собака' (ERV 268); 'kutya' (EMSz 165); 'koira' (ESS 69). Veršinin kapcsolatba hozza a moksa *ku'ru* 'щенок; kutyakö-

lyök' szó mellett számos finnugor és törökségi nyelv 'kutya, kutyakölyök' jelentésű szavával (vö. ma. *kutya*) és az orosz nyelvjárási *куть, кутька, кутоть, кутьшукка, кутька* alakokkal (Dal 2: 227), de ő maga is elismeri, hogy csak a hangutánzó jelleg miatt hasonlíthatnak e szavak egymásra (ESM 115).

pit'erka 'bíbic' – l. a *pit'irkaj* címszó alatt, a *-kaj* képzős alakok között.

psaka 'кошка / Katze' (MdWb 1823); 'кошка' (ERV 523); 'macska, házimacska' (EMSz 304), 'kissa' (ESS 134). Paasonen a *ps-ps* macskahívogató interjekcióból vezeti le, ennek alapján a *-ka* képzőnek tűnik. Az EtV (151) tatár eredetűnek veszi, de ők is *-ka* képzővel számolnak.

sopaka 'чибис [bibic]' (ERV 602); *varmañ sopaka* 'какая-то хизняя птица; вид ястреб / ein Raubvogel; eine Art Habicht'. Alakváltozata a *sopolkaj* 'чибис' (ERV), *sopolkaj* 'төйтөһуурпә' (ESS 155); *sopaj* 'сокол-дербник / Zwergfalke' (MdWb 2013), l. a *-kaj* képző alatt. Veršinin (ESM 409) egy *sop(ol)*-onomatopoetikus tövet különít el, s ehhez kapcsolja a *сёвно-* 'ругаться, ссориться; veszekedik' ige tövét is (ez jelentéstanilag több mint kétséges). Sokkal valószínűbb az „állatnévképző” megléte.

šeraka 'муравей [hangya]' (ERV 581). Veršinin (ESM 400) a moksa *šéře* 'réz' szóval kapcsolja össze, mondván, a szó eleinte csak a vöröshangyát jelölte. Ez módszertanilag (erza/moksa) nem kifogástalan megoldás, a jelentésváltozás pedig igencsak erőltetettnek tűnik. A csak az erza–orosz szótárból adatolt szót inkább ismeretlen eredetűnek kell tartanunk. Elképzelhető, hogy – sok más állatnévhez hasonlóan – analogikusan tapadt rá a *-ka* képző.

šarka 'собака / Hund' (MdWb 2216). Veršinin (ESM 501) megjegyzi, hogy az orosz kistermetű kutyák neve gyakran *Шарук*.

ukska 'oca / Wespen' (MdWb 2443); 'oca' (ERV 692); 'darázs' (EMSz 394); 'ampiainen' (ESS 178). Veršinin (ESM 459) egy *u-* (**wu-*) hangutánzó töre vezeti vissza, amelyhez egy *-ks-* és egy *-ka* képző csatlakozott, de feltevését semmivel nem támasztja alá. Ettől függetlenül a *-ka* lehet képző, hiszen itt is állatnévről van szó.

2. *-ga, -go, -ge*

Kiindulópontja az alapnyelvi **-kka*. A mordvinföldi szakirodalom rendezetlen képet mutat. A szerzők egyrészt eléggé hanyagul bánnak a képzőkben felbukkanó magánhangzókkal,⁵ másrészt hol összekapcsolják a *-ka* képzővel, hol pedig önálló szuffixumnak tekintik. A képző eredetéről csak Cygankin nyilatkozik

⁵ Bajuškin (1975: 70): *-к (-ка, -ке, -ко), -га (-ге, -го)*; Cygankin – Devaev (1975: 93): *-ко, -ге*; Cygankin (1976: 94–95): *-к (o, y, ä), -г (o, y, ä), -к (e, u, ä), -г (u, e, ä)*; Cygankin (1977: 335–336; 1981: 44–46): *-ко (y, a) / -го (y, a) / -ке (u, ä) / -ге (u, ä)*; Mosin (1977: 11): *-га*.

(1977: 336, 1981: 45–46), ezt a szuffixumot – hasonlóan a *-ka* elemhez – az alapnyelvi **-kka* képzőre vezeti vissza.

A mordvin szakirodalomban ilyen képzővel ellátott állatnév alig bukkan fel: *šekšaga* 'дятел; harkály', *šučaga* 'блоха; bolha', *vaduga* 'ястреб; héja' (Cygankin 1977: 335–336, 1981: 44–46, Mosin 1977: 11). Ezt a sort még néhány le-xémával kiegészítettem.

a) A rokon nyelvi adatok és mordvin belső fejlemények alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

maksaga 'слепец; крот / kleine Blindmaus; Maulwurf' (MdWb 1161) ~ *максакка* 'vakond' (EMSz 215). Elterjedtebb irodalmi formája: *maksazej* (ERV 358, EMSz 215, ESS 89). Valószínűleg a FU **maksa* 'irgendein Nagetier: Biber?, Maulwurf?, Hamster?, Ratte?' származékszava (részletesebben l. a *maksaka* címszó alatt.) Az alakváltozatok alapján a *-ga* képzőnek (vagy a *-ka* variánsának?) tekinthető.

šekšaga 'дятел'. Mosin (1977: 11) és Cygankin (1981: 45) a *šekšata* és *šekšan* 'harkály' alakváltozataként adatolják (l. a *-ta* és *-n* képző alatt), ennek alapján a *-ga* képzőnek tekinthető.

šučaga 'блоха' – Mosinnál adatolható (1977: 11). Ez az irodalmi nyelvi *čičav* szó egyik alakváltozata, vö. még *šučang*, *šučav* (MdWb 2248). Finnugor eredetű szó: **čonča* ~ *čoča* (UEW 39), részletesebben l. a *čičav* címszó alatt.

vaduga 'ястреб; коршун [héja; kánya]' (ERV 98). Az irodalmi erzében van *vadov* alakja (l. a *-v* képző alatt), az ESS (21) *vadun* 'haarahaukka' formát is adatol. Mindezek alapján a *-ga* képzőnek tekinthető.

b) Képzőgyanús szavak

čil'aga 'пигалица' (ERV 726), vö. *čil'igaj* 'bíbic' (EMSz 412). Analogikusan esetleg képzőt tételezhetünk fel.

jaksargo 'утка / Ente' (MdWb 488); 'утка' (ERV 801); 'réce, vadkacsa' (EMSz 468); 'sorsa, ankka' (ESS 204). Talán onomatopoeitikus eredetű szó (ESM 524, EtV 230). Elképzelhető, hogy az állatnevekhez gyakran tapadó deminutív képzők egyike a *-go*.

ožarga 'какая-то мифическая птица (?овсянка обыкновенная) / irgendein myth. Vogel (?Goldammer)' (MdWb 1490); 'глухарь [süketfajd]' (ESM 309). Veršinín összekapcsolja a M *ožgana* 'zilált borzas' szóval, ennek nincs szemantikai alapja.

3. *-t*, *-ata*

Az uráli **-tt* denominális képző folytatása, ez szórványosan megvan a mai balti finn nyelvekben, a cseremiszbén, a zürjénben, az obi-ugorban és a nyenyecben

(Györke 1934: 13, Lehtisalo 1936: 317–318, Majtinskaja 1974: 355–356). A mai mordvinban *-t/t'*, *-st/s't'* formában él (ezek egy része participumi alak, pl. *kanst* 'ноша; teher', *kocst* 'холст; vászon, szövet', *kočt* 'воздух; levegő'; de ezeken kívül talán ősi képző gyaníthatunk a *kańšt'* 'конопля; kender', *nar'ėńšt'* 'польнь; üröm', *t'ėńšt'*, *t'ėnt'* 'веник, метла; seprű' szavakban), állatnevekben azonban ilyen alakban nem fordul elő.

Mosin (1977: 14) és Cugankin (1981: 54) felvesz egy *-ta*, *-ata* (*-taj*) képzőt: *keřgata* 'дятел; harkály', *řagataj* 'лягушка; béka', *pižgata*, *pežgata* 'стриж; sarlósfecske', *šekšata(j)* 'дятел; harkály'. (A *-taj* inkább csak alakváltozatnak tekinthető.) Ezek az etimológiák helytállónak tűnnek:

keřgata 'желна / Schwarzspecht' (MdWb 669); 'дятел' (ERV 256); 'harkály, feketeharkály' (EMSz 157); 'tikka; palokärki' (ESS 68). Finn-volgai vagy esetleg finn-permi eredetű szó, alapalakja a **kärke* 'eine Art Specht; Picus' > fi. *kärki*, cser. *keryō*, ?zrj-votj. *kjř* (UEW 652, EtV 69). Az erza szóban lévő képző státusát támasztja alá a szó moksa Paasonennél adatolt megfelelője: *kärgä* (MdWb 669).

řagataj 'béka'. Csak Cugankin adatolja Kočkurovo faluból (1981: 54). Orosz jövevényszó, vö. or. *лягушка*. Paasonennél (MdWb 1091) *řaga* alakja is van. Ennek alapján joggal tételezhetünk fel képzőt (ez valószínűleg analogikusan tapadt az orosz eredetű szóra).

pižgata, *bižgata*, *pižgun*, *bežgun*, *pižgudaj*, *bižgudaj*, *pižgudav* 'стриж чёрный, ласточка / Mauerschwalbe, Schwalbe' (MdWb 1696), *pežgata*, *pižgata*, *bežgun* '1. веснушки; 2. стриж' (ERV 79, 465, 479); *pezьgata*, *pižьgata*, *pezьgun*, *bezьgun* 'szeplő; sarlósfecske' (EMSz 57, 274); *pižьgata* 'terva-pääsky' (ESS 121), *bezьgun* 'kesakko, pisama' (ESS 15). Finnugor eredetű szó, vö. FU **päčkz* 'Schwalbe; Hirundo rustica' > fi. *pääsky(nen)*, votj. *poški*, zrj. *pišči*, ma. *fecske* (UEW 358, SSA 2: 464, EtV 142). Veršinin szerint (ESM 29) a másodlagos 'szeplő' jelentés bizonyos madárfajták (fecske, fajt) tojásának barnás pettyeiről vonódhatott át, vö. cser. нyj. *күдырмуно* 'szeplő (szó szerint fajttojás)'. L. még a *pežd'aka* címszót.

šekšata 'дятел; дятел пестрый / Specht; Buntspecht' (MdWb 2226); 'дятел' (ERV 762); 'harkály, feketeharkály' (EMSz 440); 'tikka' (ESS 194). A mordvin szó alakváltozatai (*šekšan*, *šekšej*, *šekšaga*) egyértelműen képzőről árulkodnak. Korábban ezt a szócsaládot összekapcsolták a fi. *hähnä*, é. *(h)ähn*, lp. *čai'hne*, cser. *šištə*, zrj-votj. *šiz* 'harkály' lexémákkal. Ezeket egy finn-permi **šäšnä/šäčnä* alakra vezették vissza (UEW 772, EtV 217), de az SSA (1: 203) szerint ez hangtani okokból nem lehetséges. A SSA alapalakként a finn-volgai (talán finn-permi) eredetű **čäčkä* vagy **čäkčä* 'eine Art Vogel' szót adja meg, vö. é. *ähk*, cser. *čėčkem*, ?zrj. *čakčej* (UEW 620). L. még a *šekšaga* és *šekšej* címszavakat.

Adatbázisomban még egy olyan, csak Paasonen által adatolt szót találtam, amely esetleg ide sorolható, ezt állatnévi jellege erősítheti: *koškata* 'какая-то рыба (?уклейка) / irgendein Fisch (?Weissfisch)' (MdWb 872).

A kevés példa alapján nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, de úgy tűnik, van létjogosultsága egy *-ata* képző felvételének a mordvin képzőtárba. Ez etimológiailag az alapnyelvi **-tt-*re mehet vissza.

4. *-v*

Az alapnyelvi **p* és **k* a mordvinban egyaránt *-v*-vé változott. Már az ősidőkben is gyakori lehetett mindkét képző, hiszen a mai finnugor nyelvek mindegyikében megvan a folytatása, denominális és deverbális névszóképzőként egyaránt. A mai mordvinban melléknévképzőként produktív és gyakori, míg főnévképzőként elhomályosult, improduktív. Utóbbi eredeti funkciója valószínűleg a kicsinyítés lehetett, majd a gyakori használat során eredeti jelentése, funkciója elhomályosult és végérvényesen a szótóhoz tapadt. (Györke 1934: 19–20, Lehtisalo 1936: 214–261, 333–351, D. Bartha 1958: 89, 94–97, 110–111, Majtinskaja 1974: 340–341, 350–351, Hakulinen 1979: 146–147, 200–201.)

A mordvin szakirodalom viszonylag sokat foglalkozik e képzővel, már az első jelentős mordvin nyelvész, M. E. Evsev'ev (1934/1963: 42–43) is írt róla nyelvtanában. A korai munkák még csak a melléknévképzőt tárgyalták (Grammatika 1962: 41–42, Serebrennikov 1967: 78–79), de a későbbi tanulmányokban már a főnévképző is helyet kapott. Elsőként Cygankin és Devaev összevető *erza–moksa* nyelvtani jegyzete tesz említést (1975: 93) a *-v* főnévképzőről. Példáik között egy állatnév bukkan fel, ez a *nimi'lav* 'бабочка; pillangó'. Cygankin *erza* főnévképzőket áttekintő 1976-os tanulmányában a *čokov* 'соловей; fülemüle' és *norov(žorč)* 'жаворонок; pacsirta' (1976: 96) szavakat hozza fel. 1977-es disszertációjában (337–338) a példaanyagot kiegészítette a *čanav* 'ласточка; fecske', *čičav* 'блоха; bolha', *kotkudav* 'муравей; hangya', *mijav* 'бобр; hód', *vaduv* 'ястреб; héja' lexémákkal. Ugyanez a példaanyag szerepel képzőtani monográfiájában (1981: 46–47) is, ahol vagy a rokon nyelvekből, vagy a mordvin nyelvjárásokból vett példákkal világítja meg a képzők etimológiai hátterét. Ugyanilyen szellemben ír az 1980-as kiadású, újabb nyelvtani kézikönyv, az egyébként általa főszerkesztett *Грамматика мордовских языков* idevágó részében is e ritka, elhomályosult főnévképzőről (1980: 107, 112).

Mosin egy korai cikkében (1977: 10–11) a *-v* melléknévképzőt mutatja be, de megjegyzi, hogy ugyanez a szuffixum főnevek létrehozására is képes; példának – rokon nyelvi adatokkal megtámogatva – a *kotkudav* és *mijav* szavakat hozza. Ugyanő – Lipatovval és Matjuškinnal közösen írt – 1983-as tanulmányában már világosan két *-v* képzőről beszél: egyrészt a valamilyen jelleget, tulajdonságot, minőséget kifejező mellékneveket, másrészt pedig a főként tárgyakat megnevező névszókat létrehozó szuffixumokról. Utóbbiakra mégis az állatnévi *čokov* és *ni-*

mil'av példákat hozza (1983: 122, 124). Szóképzéssel foglalkozó rövid egyetemi jegyzetében az alapnyelvi *-k folytatásaként a fentiek mellett említi a *čučav* lexéma -v elemét (1989: 45, 46, 73).

Az erza nyelvű grammatikakönyv (EK 2000: 37) egy mondatot szentel a főnévképzőnek: „явови кода валонь теиця суффикс пек аламо валтнесэ [mint szóképző szuffixum nagyon kevés szóban fordul elő]”, példaként itt is *ćokov*, *norov* (žorč) és *ńimil'av* szerepel.

A szakirodalom összesen tehát nyolc -v képzős állatnevet említi. Ezeket szétválasztottam biztos és bizonytalan etimológiákra, illetve kiegészítettem még öt, valószínűleg ide sorolható lexémával.

a) A rokon nyelvi adatok alapján a -v képzőelem

čičav 'блоха / Floh' (MdWb 258); 'блоха' (ERV 751); 'bolha' (EMSz 431); 'kirppu' (ESS 192). Moksa megfelelője: *шучав* (MRV 867). Finnugor eredetű szó. Rokon nyelvi megfelelői: fi. nyj. *sonsar*, *sonsari*, karj. *tšontšoi*, lúd *tšondžoi*, ve. *sonzar'*, cser. *šuršô*, osztj. *čunč*, vog. *šoš*, a finnugor alapalak **ćonča* ~ *ćoča* 'Floh' (UEW 39, SSA 3: 199; a mordvin hangfejlődésre vö. FP *penčä* ~ *pečä* 'Kiefer' > fi. *petäjä*, mdE *piče*, UEW 727). – Ennek alapján a mordvin -v tehát egyértelműen névszóképző (más rokon nyelvekben a -r képző tapadt a szótőre). Vö. továbbá: ESE 113, MdKons 158, EtV 213, ESM 494.

kotkudav 'муравей / Ameise' (MdWb 879); 'муравей; мурашки' (ERV 298); 'hangya (Formica)' (EMSz 180); 'muurahainen' (ESS 76). Moksa megfelelője: *kotkôdav* (MdWb 879).⁶ Finn-permi eredetű szó. A rokon nyelvi adatok alapján – vö. é. *kuklane*, lív *kukki*, lpN *got'ká*, L *kâr'hkâ*, K *kotk*, Kld, Not *kôtk*; cser. *kâtkâ*, *kutko*, zrj. *kot*, *kot* – az UEW (678) egy -*dov*, -*dav* képzőt tételez fel, s mindezt egy FP **kutke* 'Ameise' alakra vezeti vissza (l. még MdKons 68, EtV 69). Az ESE (42) ugyanezt a finn-permi alapalakot adja meg, de az előbb említett lív és cseremiszi alakok mellett a fi. *kotka*, é. *kotkas*, votj. *кузыли*, lp. *kotka*, zrj. *кодзувком* 'sas' szavakkal kapcsolja össze. Ez jelentéstaniilag lehetetlen; vö. FP *kočka* 'Adler' > fi. *kotka*, é. *kotkas*, lpN *goas'kem* stb., md. *kučkan*, cser. *kučkež*, zrj-votj. *kuč* (UEW 68, SSA 1: 412). – A rokon nyelvi adatok alapján a mordvin szó kétségkívül valamilyen képzőt, meglehetősen képzőbokrót rejt.

mijav 'бообр / Biber' (MdWb 1258); 'hód (Castor fiber)' (EMSz 230); 'majava' (ESS 95). Az ERV (385) *mija* 'бообр' alakban veszi fel.⁷ Finn-permi eredetű szó, vö. FP **maja* > fi. *majava*, karj. *majoa*, *majava*, aun. *majai*, lúd *majai*, ve.

⁶ Mai irodalmi nyelvi megfelelője: *panžam*, *šanža* (MRV 460, 852).

⁷ A moksa irodalmi nyelvben az orosz eredetű *bobr* használatos (MRV 65).

majag, é. *majajas*, *majaja*; lpN *maggjeg* ~ *maggjek*, Nrt. *mājjij*, *mājjij*, K *mājjeg*, Kld *mājeγ*, T *mājjeg*, Not *mājjij*; votj. *mijj*, *mij*, *mij*, zřj. *moj*. A mordvinban a *-j* hatására vált palatálissá az első szótagi magánhangzó (UEW 697, SSA 2: 140, MdKons 88, KESK 173). A mordvin etimológiai szótárak (ESE 59, EtV 108) szintén erre vezetik vissza, de ők tévesen finnugor jelzettel látják el. A szónak van *мия* (ESE 59, ERV 385, EtV 108, ESM 254) alakja is, ill. Paasonen az erza mareszevói nyelvjárásában (a mai Mordvin Köztársaság csamzinkai járásában) *mijal* formát is adatolt (MdWb 1258). – A rokon nyelvi adatok és a nyelvjárási variánsok a *-v* képző jellege mellett szólnak. A finn és karjalai alak alapján a képző akár a finn-volgai korban a szóhoz járulhatott.

A mordvinföldi szerzők a *norovžorč* 'pacsirta' első elemében is *-v* képzőt látnak: ők a *nor* 'szántóföld, mező' lexémából eredeztetik (ez szemantikailag nem állja meg a helyét). Ez ugyan önmagában nem állatnév, de vizsgáljuk meg ennek az etimológiáját:

norov 'зерно, хлеба / Getreide' (MdWb 1351); 'хлеб' (ERV 418); 'gabona, termés' (EMSz 249); 'vilja' (ESS 104). Moksa megfelelője: *нору* (MdWb 1351). Finnpermi eredetű szó. Az UEW (710) a md. *norov* szót a zřj. *nur* 'ядро, налив (зерна); érett gabona' lexémával kapcsolja össze, egy FP **norz* 'Getreide(korn)' alakot rekonstruálva. A KESK (196) a zürjén szó mellett a votj. *нур-нур* (*nöзыны*) 'megfő, szétfő' és – kérdőjellel – a cser. *ныргеиштаи* '(tésztát) főz' szavakkal is egybeveti, ezeket az UEW a szemantikai nehézségek miatt nem fogadja el. A mordvin etimológiai szótárak egyéb megoldási javaslatokat is felvetnek, ezek szemantikailag nem állják meg a helyüket: az ESE (65) a fentebb említett megfeleléseket kiegészíti a fi. *nurmi*, é. *nurm* 'pázsit' lexémákkal, az EtV (121) a kolai lapp *нурр* 'fiatal' és a cser. *нур* 'mező' szavakat is idevonja (az SSA [2: 242] a fi. *nurmi* szócsaládjához a balti finn megfeleléseken kívül csak lapp, vogul és osztják adatokat kapcsol). Veršinin (ESM 295) megjegyzi, hogy a votják és cseremis szavak közel állnak az archaikus orosz *нурить* 'főz, megfőz' szóhoz. – Összességében, a finnpermi rekonstrukció alapján kijelenthető, hogy a mordvin szóban egy *-v* képző rejlik, amely a mordvin önálló életében tapadt a szóhoz.

b) A *-v* a mordvin nyelvjárási változatok alapján képzőnek tekinthető

čanav 'ласточка' (ERV 715); 'fecske; füstifecske' (EMSz 415); 'pääskynen, pääsky' (ESS 189); *šanaka* 'ласточка / Schwalbe' (MdWb 2090). Moksa megfelelője: *čanavna* (MRV 829). Az etimológiai szótárak közül csak Veršinin tárgyalja (ESM 482), ő onomatopoeitikus szónak tartja. A *-v* képzőjellegét bizonyíthatják a szó erza alakváltozatai: *šana*, *šanaka*, *čanaka*, *šeňaka* (MdWb 2090) és moksa megfelelője (vö. ESM 482). L. még a *čanaka* címszót.

ćokov 'соловей / Nachtigall' (MdWb 184); 'соловей' (ERV 722); 'fülemüle, csalogány' (EMSz 409); 'satakieli' (ESS 187). Moksa megfelelője: *ćoku* (MdWb 184), *ćofks* (MRV 821) (? < *ćokofks*). Veršinin onomatopoetikus szónak tartja, ennek alakváltozata a *kokov* 'fülemüle' (ERV 277, ESM 156, 476). Alakváltozatai közül az E *ćokol*, *ćoko*, M *ćoku* (MdWb 184) azt sugallják, hogy a szóvégi -v képző. Zaicz (2003: 341) magyarázata szerint a *ćoko* 'bojt, rojt' szó -v melléknévképzős alakja, jelentése így 'bojtos, rojtos' lenne; ennek „szemantikai alapja alighanem a fülemüle viszonylag hosszú csüdje”.

marav 'мошкара / Mücke' (MdWb 1179); 'мошка, мошкара' (ERV 362); 'muslica (*Drosophila melanogaster*)' (EMSz 218); 'mākärä' (ESS 90). Veršinin (ESM 232) ismeretlen eredetűnek tartja; Paasonen viszont összekapcsolja a *marāška* 'ua.' szóval, amely orosz átvétel (metatézis). Van *maraka* alakja is (ERV 362, l. a -ka képző alatt), ez is a -v képző jellegét valószínűsíti.

šanzav 'паук' (ERV 760); 'pók' (EMSz 439); 'hämähäkki' (ESS 194); *čanžav* 'паук / Spinne' (MdWb 2214). Az etimológiai szótárak közül csak Veršinin tárgyalja (ESM 500), a M *šanža* 'муравей; hangya' címszó (!) alatt. Ő nem zárja ki ezek közös eredetből való származtatását, 'csúszómászók' jelentéssel; ez nem nagyon valószínű. A -v képzőjellegét bizonyíthatják a *šanžaka*, *šeñžej*, *šeñžij* alakváltozatok, ill. a *šandalks* 'pókháló' (< *šanža* + *alks* 'alj, alsó rész') és *šanča-londaks* 'ua.' (< *londaks* 'háló') jelentésű összetett szavak (MdWb 1347, 2214). L. még a *šanžaka* címszót.

vadov 'беркут (белая голова); ястреб / Königsadler (weisser Kopf); Hühnerhabicht' (MdWb 2508); 'ястреб; коршун' (ERV 97); 'héja; kánya' (EMSz 65); 'haukka' (ESS 21).⁸ Az etimológiai szótárak közül csak Veršinin (ESM 36) veszi fel ezt a szót, de véleményét nem lehet elfogadni. Ő az *að-* ige- (vö. *ađerдямс* 'оцарапать, ударить; megkarcol, lekapar') és a *vat-* névszótóvel (vö. *ваткафкс* 'садина, царапина; horzsolás, héj') kapcsolja össze, ezek a megfeleltetések szemantikailag nem állják meg a helyüket. – A szónak van azonban *vaduga* (ERV 98) formája is (l. a -ga képző alatt), mindezek alapján a -v képzőnek tekinthető.

c) Ismeretlen eredetű, nem lehet eldönteni, ezekben a szavakban képző-e a -v

gavav 'ястреб-тетеревятник' (ERV 143); 'karvaly' (EMSz 97). Moksa megfelelője: *gavav* (MRV 136). Az EtV (36) orosz eredetűnek tartja, a *gava* 'ворона; holló' szóból eredezteteti (vö. Vasmer *гава* 'Krähe', 1: 248).

joldarav 'червяк [féreg, kukac], гусеница [hernyó]' (ERV 182); *vel'darav suks* 'toukka' (ESS 27); *veldarav* 'волосатая гусеница / Haarraupe' (MdWb 2603). Moksa megfelelője: *verdalav* (MdWb 2603). Paasonennél a *veldarav*, *väldarav*, *verdalav* szónak *joldarav* (Atrat faluból, Alatiri járás) és *jaldarav* (Go-

⁸ Moksa megfelelője: *kařčigan* (MRV 233).

rodiscse faluból, Penzai járás) alakváltozatai szerepelnek. A szó az etimológiai szótárakban nem szerepel.

Pižarav 'божья коровка [katicabogár]' (ERV 342); 'leppäkerttu' (ESS 85). Ismeretlen eredetű szó. Veršinin (ESM 212) ötletkísérleteit (*likša* 'гречиха; hajdina, pohánka' + *rauža* 'чёрный; fekete', *rivež* 'лиса; róka') nem lehet elfogadni. Paasonen nem veszi fel szótárába.

ñimil'av 'бабочка' (ERV 413); 'lepke, pillangó' (EMSz 246); 'perhonen' (ESS 103); *ñemil'av* 'бабочка / Schmetterling' (MdWb 1390). Moksa megfelelője: *melav* (MRV 373). A mordvin szerzők (Cygankin 1981: 47, Grammatika 1908: 107, Lipatov–Mosin–Matjuškin 1983: 122) egyértelműen képzőt látnak a szóban, ők a *meñel* 'menny, égbolt' szóból magyarázzák (ez erősen népetimológikus megközelítésnek tűnik, vö. még EtV 106). Az etimológiai szótárak közül csak Veršinin tárgyalja (ESM 241, 290). Véleménye szerint kapcsolatba hozható a zřj. *ном* 'комар; szúnyog, muslica', lpS *namek* 'вид мелкого комара; apró szúnyogfajta', cser. *луме* 'комар, мошкара; szúnyog; muslica', jur. *ñimärä* 'вид мошкары; szúnyogfajta', zřj. *номыр*, votj. *нумыр* 'червяк, личинка; kukac, lárva' szavakkal. Ez jelentéstanilag több mint kérdéses. A szó alakváltozatai – E *ñemil'av*, *ñimil'au*, *ñumil'av*, *ñumul'av*, *temul'av*, *mimil'av*, *imbul'av*, *mil'av*; M *mel'av*, *melu*, *mil'av* (MdWb 1390) – nem segítenek a képző státusának eldöntésében.

5. -j

Az uráli *-j minden rokon nyelvből kimutatható. Gyakran kapcsolódott egybe más képzőkkel vagy vokalizálódott. A mordvinban az *-ine* kicsinyítő képző vokálisa az ősi denominális képzőnek a mai folytatása, míg a deverbális szuffixumot az I. participium képzője viszi tovább (Lehtisalo 1936: 48–66, Majtinskaja 1974: 338–339).

Ezek mellett azonban néhány állatnévben is megvan egy ősi (ős- vagy ómordvin kori) -j elem:

keřst'ej 'дергун, дергач / Schnarrwachtel, Ralle'. Alakváltozatai: *keřkšt'ej*, *keřkšej*, *kirešt'ej* (MdWb 728). Paasonen szótárában a csuv. *karǎš* szóból eredeztetí, de a török jövevényszavakkal foglalkozó monográfiájába nem veszi fel. Az SSA (1: 478) a fi. *kärsilintu*, cser. *kärǎš*, zřj. *gerskan*, *gertškan* 'ruisrääkä' szavakkal kapcsolja össze. A -j mindkét megközelítésben képző.

lokšej 'лебедь / Schwan' (MdWb 1050); 'лебедь' (ERV 349); 'hattyú (Cygnus)' (EMSz 209), 'joutsen' (ESS 87). Finn-permi eredetű szó: **joņkće* ~ *jokće* 'Schwan; Cygnus cygnus' > fi. *joutsen*, é. *jōudsin*, lpN *njuk'čâ*, cser. *jükšə*, zřj-votj. *juš*. A mordvin -j névszóképző az ős- vagy ómordvin korban tapasztalt a szótőre. A szó elején *j* > *l* disszimiláció ment végbe (UEW 101, SSA 1: 244). L. még ESM 217.

mačej ’гусь / Gans (MdWb 1154); ’гусь’ (ERV 368); ’lúd, liba; házilúd’ (EMSz 221); ’hanhi’ (ESS 91). Toivonen megpróbálta a mordvin és a cser. *māzē*, *muzo*, *mužo* alakokat a fi. *metso*, é. *metsis*, lpK *piecse*, ?vog. *mānšom* (?< FU *menčz* ~ *mečz* ’Auerhahn, Auerhuhn’) alakokhoz kapcsolni, de az UEW (271) elutasítja ezt (l. még SSA 2: 163, 164). Veršinín deskriptív szónak tartja (ESM 235).

šekšej ’дятел; дятел пёстрый / Specht; Buntspecht’ (MdWb 2227); ’дятел [harkály]’ (ERV 762). Finn-volgai (talán finn-permi) eredetű szó, alapalakja a *čäčkä* vagy *čäkčä* ’eine Art Vogel’, vö. é. *ähk*, cser. *čec̣kem*, ?zrj. *čakčej* (UEW 620). L. még a *šekšata* és *šekšaga* címszavakat.

uškeřej ’трясогузка; иволга; кулик-перевозчик / Bachstelze; Goldamsel; Strandläufer’ (MdWb 2485); *uškiřej* ’кулик; трясогузка [szalonka; barázdabillegető]’ (ERV 700). Finn-volgai (talán finnugor) eredetű szó, alapalakja a *wäčt3-r3-kk3* ’Bachstelze’ > fi. *västäräkki*, ?lpN *beš’tur*, ?osztj. *wěrc̣ək*, vog. *wäršək*. A mordvin szó fejlődése: **wästrekej* > *wästkeřej* >> *uškerej* (UEW 562, SSA 3: 484). ESM 464: *ускирей*.

6. -s, -ś, -z, -ž

Az ősmordvinban a fő határvonal nem a szibilánsok és affrikáták, hanem az alveoláris és posztalveoláris hangok között húzódott. A mai mordvin alveoláris képzők (-s, -ś, -z, -ž) az alapnyelvi *-s, *-ś,⁹ *-ć szuffixumokra mennek vissza (Lehtisalo 1936: 191–194, 196–198, 205–212), s megvan a képviselőjük a mai uráli nyelvekben. Az ős- és ómordvin mássalhangzó-rendszert gyökeresen átformáló tendenciák következtében ezeknek a képzőknek a mai mordvinban több megfelelője van. Az ős- és ómordvinban három hangfejlődési tendencia hatott ezekre az elemekre: a zöngésülés, a palatalizáció és az affrikáció/dezaffrikáció. A bonyolult hangfejlődések eredményeképp ezek a szuffixumok többféle módon létrejöhetnek, ezért a továbbiakban az alveoláris képzőket egy csoportban mutatom be¹⁰ (részletesebben l. Maticsák 2014b).

Mosin korai tanulmányában (1977: 12) szól az -az (-ez) alakú képzőről. Példái: *metkaz* ’ящерина; gyík’, *nérgaz* ’барцык; borz’, *ožaz* ’воробей; veréb’, *rivež*

⁹ Lehtisalo az *ś-t csak melléknévképzőként szerepelteti.

¹⁰ Ezt az is indokolja, hogy ezek a képzők a különféle szótárakban zöngés és zöngétlen varációkban egyaránt szerepelhetnek: a nagy erza–oroszl szótárban (ERV) általában a zöngés, míg Paasonen (latin betűs) nagy nyelvjárási szótárában általában a zöngétlen forma áll címszóként, pl. *viřez* (ERV) ~ *viřes* (MdWb) ’bárány’, *iřd’ez* ~ *iřd’es* ’borda’, *kambraz* ~ *kambras* ’csontváz’, *kařaz* ~ *kařas* ’gerincoszlop’, *kařtaz* ~ *kařtas* ’koszorú’, *kečkaz* ~ *kečkas* ’horog, kampó’, *lapaz* ~ *lapas* ’eresz, tető’, *livež* ~ *liveš* ’izzadság, verejték’, *řivež* ~ *řiveš* ’róka’, *saraz* ~ *saras* ’tyúk’, *uroz* ~ *uros* ’árva’ stb. Ezek tehát voltaképpen absztrakciók.

'лиса; róka', *saraz* 'курица; tyúk', *viřez* 'ягненок; bárány'; néhány rokon nyelvi párhuzammal, ill. etimológiai magyarázat nélkül (l. még 1989: 43, 45, 46). Egy másik írásában (2001: 94) ezek emellett a *kizáske* 'поросенок, родившийся прошлым летом; előző nyáron született malac' lexémát hozza fel.

Cyganin képzótani monográfiájában (1981: 54) az *-s* képző alatt tárgyalja az *oźaske* 'воробей; veréb', *řiveške* 'лиса; róka' alakokat (ha ezekről leválasztjuk a kicsinyítő képzőt, akkor az *oźaz*, *řivež* lexémákat kapjuk meg).

Serebrennikov történeti alaktanában (1967: 71) a *-kaz* (*-gaz*) elemet „félképzőnek” (полусуффикс) minősíti (példái: *met'kaz*, *veřgaz* [helyesen: *neřgaz*]). Cyganin (1981: 19) erre a kategóriára a полуаффикс definíciót használja (erről részletesebben l. Maticsák 2005: 13–14). Ezekben a szavakban nincsenek *-kaz* alakú képzők, erről részletesen l. Maticsák 2014b.

Az *-s/-z* végű, ősi szókinszbe sorolható lexémák között feltűnően sok az iráni eredetű. Ezek egy részében a szóvégi szibiláns már az átadó nyelvi alakban is megvolt, itt tehát nem beszélhetünk finnugor/mordvin képzőről,¹¹ más szavakban viszont nem lehet eldönteni, mikor kapcsolódott a mássalhangzó a tőhöz, az átadó nyelvekben, a finnugor (FP, FV) alapnyelvben vagy az elő- / ősmordvinben:

viřes 'ягненок / Lamm' (MdWb 2665), *viřez* 'ягненок' (ERV 136); 'bárány' (EMSz 93); 'karitsa, vuona' (ESS 31). Mosin (1977: 12) – a FUV (139) nyomán – a fi. *varsa* 'csikó' szóval veti egybe. Az EtV (35) iráni eredetűnek tartja (óir. **wara*, perzsa *vapa* [vara?], *vare*). Feoktistov (1975: 340) szintén írának veszi, az av. *varšna* 'мужественный, мужской [férfias, férfi-]' szóból származtatja. Rédei (1986: 62) szerint a korai ősrja **vrsā* (vö. óind *vřsā* 'Mann, männliches Tier', perzsa *gušn* 'Männchen, Zuchttier', lat. *verrēs* 'Eber', litv. *veršis* '(Och)skalb', lett *vērsis* 'Ochs, Stier') **warsa* 'Männchen; Fohlen, Füllen, Kalb' formában került át a FP/FV alapnyelvbe, s folytatása él a finnben (*varsa*) és az észtbén (*vars*), 'csikó' jelentésben (vö. még SSA 3:

¹¹ Nincs képző az alábbi két állatnévben: *veřgiz* 'волк' (ERV 127); 'farkas' (EMSz 87); 'susi' (ESS 29); *veřges* 'волк / Wolf' (MdWb 2625). Iráni jövevényszó, amely a finn-permi korban kölcsönződött: FP **warkas(e)* ~ **werkas(e)* 'Wolf' > votj. *vargas*, zřj. *varkes*. Kiindulópontja az ősrja **vrkas* > óind *vřkah*, av. *vəhrka-* (Rédei 1986: 62, vö. még Joki 1973: 342; MdKons 187; EtV 32). Veršinín (ESM 49) szerint esetleg *viř* 'erdő' töre és *-gaz* képzőelemre lehetne tagolni, de ez nem több népetimológiai kísérletnél. – *purcuz* 'поросенок' (ERV 529); 'malac' (EMSz 308); 'porsas' (ESS 135); *purcos* 'поросенок / Ferkel' (MdWb 1849). A finn-volgai vagy a finn-permi alapnyelv iráni jövevényszava, vö. fi. *porsas*, é. *porsas*, ?votj. *parś*, zřj. *porś* < FV/?FP **porśas* 'Schwein, Ferkel' < ősrja **porśos*, vö. av. *pərsəō*, lat. *porcus*, litv. *pařšas* stb. (Rédei 1986: 56; l. még Joki 1973: 303; MdKons 125; EtV 154; SSA 2: 400).

412, egyéb finnségi példákkal). Rédei – valószínűleg hangtani megfontolások alapján – nem sorolja a mordvin szót e családba.

saras ’курица / Henne, Huhn’ (MdWb 1952); *saraz* ’курица’ (ERV 568); ’tyúk’ (EMSz 323); ’kana’ (ESS 146). Veršinin iráni eredetűnek veszi (ESM 395), de állítását semmivel nem támasztja alá. Az indoeurópai–finnugor kontaktussal foglalkozó munkák közül Joki (1973: 310–311) tárgyalja, ő kérdőjellel minősíti iráni eredetűnek, összevetve az újperzsa *sār*, *sāarak* ’Star’, óind *sāriḥ* ’ein best. Vogel’, *sārikā-* ’Maina, Gracula religiosa’, dard *šāarak* ’a talking bird, black-bird’ szavakkal. Rédei (1986) viszont nem említi; s az összefoglaló művek jövevényszavakat tárgyaló fejezetei (Bartens 1999: 14–16, Feoktistov 1975: 337–343, Keresztes 2011: 111–118) sem szólnak róla. – Mosin (1977: 12) etimológiai magyarázat nélkül emeli be példái közé. Akár Joki alapján, akár az állatnévi analógiából kiindulva elképzelhető, hogy a szóban egy *-z* denominális nomenképző rejlik.

riveš ’лисица / Fuchs’ (MdWb 1923), *rivež* ’лиса’ (ERV 551); ’róka’ (EMSz 315); ’kettu’ (ESS 142). Finnugor eredetű szó: **repä(ćz)* ’Fuchs’ > fi. *repo*, é. *rebane*, ?lpN *riebân* ~ *rievân*, cser. *rəwəž*, votj. *žičj*, zrzj. *ruč*, ma. *ravas*, *róka* (UEW 423, MdKons 127, EtV 157, SSA 3: 65). Valószínűleg iráni jövevényszó, az UEW a szkr. *lopāśā-*, av. *urupi*, szaka *ruvāsa-*, pehl. *rōbāh* szavakkal veti egybe. Véleményük szerint a finnugor korban egymás mellett élhetett a **ćz* denominális nomenképzős és a képző nélküli változat. Rédei (1986: 46) alapalaknak az elő- vagy korai ősrja **reupōšo-* formát adja meg (hasonlóan: SSA 3: 65): ez viszont azt sugallja, hogy a szóvégi *-CV* elem nem finnugor kori képző. E szó képzője eleve palatalizált volt.

A mordvin szakirodalomban említett néhány szót kiegészítem az adatbázisom elemeivel.

a) Az alábbi szavakban minden valószínűség szerint képző rejlik

kizas ’поросенок прошлой лета / im letzten Sommer geborenes Ferkel’ (MdWb 792); ’поросенок прошлой лета’ (ERV 792). Alapszava a *kize* ’nyár’, itt tehát egy *-as* képzővel van dolgunk. L. még Lehtisalo 1936: 196.

meñas ’налим’ (ERV 378). Másik megnevezése az orosz eredetű *mentük* ’налим’ (ERV 377 EtV 107); ’(folyami) menyhal’ (EMSz 227). Ennek alapján az *-(a)s* képzőnek tűnik.

ožas ’воробей / Sperling’ (MdWb 1487); *ożaz* ’воробей’ (ERV 433); ’veréb’ (EMSz 258); ’varpunen’ (ESS 108). Ismeretlen eredetű szó, Veršinin megfajtási kísérlete (l. az *ozaka* címszó alatt) nem fogadható el (ESM 310). A *-z* képző jellegét erősíti a szó *ozaka* változata (ERV 433, ESS 108, ESM 310), ahol a *-ka* ősi, denominális nomenképző.

řel'as' 'поросёнок прошлой зимы' (MdWb 2387). Alapszava a *řele* 'tél', tehát itt is egy *-as'* képző rejlik a szóban.

b) Ismeretlen/bizonytalan etimológiájú szavak, állatnévi jellegük miatt elképzelhető, hogy képzőt tartalmaznak

mežas 'крот / Maulwurf' (MdWb 1253). Ismeretlen eredetű szó, csak Paasonen adatozza.

papařež 'головастик [ebihal]' (ERV 456). Veršinin (ESM 324, 333) ezt a *paka-řeć* ~ *mokořeć* fonetikai variánsának tartja (l. ERV 387, 450), vö. *paka'as'* 'головастик / Kaulquappe' (MdWb 1505). Ismeretlen eredetű szó.

šenks 'цапля / Reiher' (MdWb 2136); 'цапля' (ERV 580); 'kócsag, gém' (EMSZ 329); 'haikara' (ESS 150). Ismeretlen eredetű szó. Veršinin megfigyelési kísérletei (М *сенду* 'sás, gyékény'; ill. cser. *čüngaš* '(madár) csíp, csipeget') nem állják meg a helyüket (ESM 399).

tirdas 'дроздик / Drossel' (MdWb 2292); *tirdaz* 'дрозд' (ERV 684); 'rigó (Turdus)' (EMSZ 389). Az EtV (191) indoeurópai eredetűnek tartja, s egy ósszláv **trozdь* alakra vezeti vissza (vö. Vasmer I: 372), de mindebből nem derül ki, orosz átvételnek vagy ősi kölcsönzésnek minősíti-e. Amennyiben nem jövevényszó, elképzelhető, hogy képzőt tartalmaz.

uřas 'вид уток; болотная птица / eine Entenart; Sumpfvogel' (MdWb 2472). Ismeretlen eredetű szó, csak Paasonen adatozza.

7. -š, -ž, -č(a)

Az alapnyelvi *-š képző kimutatható a lappból, a finnugri nyelvekből, talán a cseremiszből, a votjából és a zürjénből. A *-č képzőnek Lehtisalo szerint (1936: 232–233) a mordvinban nincs folytatása, ez csak az osztjából, votjából, zürjénből és kérdőjelesen a vogulból adatható (Lehtisalo 1936: 222–226, 232–233). A posztalveoláris szibilánsok és affrikáták viszonya a mordvinban (is) bonyolult volt. Ezek kétféle fejlődési utat járhattak be: a zöngésülés és az affrikáció révén az alapnyelvi posztalveoláris képzőknek a mai erza irodalmi nyelvben három -C alakú képviselője lehet: -š, -ž, -č,¹² míg a -CV alakú képzők között a -ša, -ža¹³ és -ča fordul elő (adatbázisom erza állatneveiben a -ž és a -ša, -ča nem szerepel).

¹² Az alveoláris képzőknél láttuk, hogy a szótárak lejegyzési eljárása nem egységes. Némi ingadozás itt is tapasztalható: *aluž* (ERV) ~ *ališ* (MdWb), *uřaž* (ERV) ~ *uřaš* (MdWb); *kajgarš* (ERV) ~ *kajgarč* (MdWb), *kerš* (ERV) ~ *kerč* (MdWb).

¹³ Ez identikus a -ža melléknévképzővel (Cygankin 1981: 54–55; EK 2000: 39; Grammatika 1980: 114; Lehtisalo 1936: 226–227; Serebrennikov 1967: 77).

a) A rokon nyelvi adatok alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

čavača 'сойка; дрозд / Häher (Garrulus glandarius); Drossel' (MdWb 224); 'сойка' (ERV 734). A KESK (102) a ztj. *жонь* 'снегирь; pirók, süvöltő' és ?cser. *шынгырцэ* 'скворец; seregély' szavakkal kapcsolja össze, egy ősi *šŋz- alakat rekonstruálva. Ennek alapján a md. -ča képzőnek tekinthető (l. még ESM 484).

křenč 'ворон / Rabe' (MdWb 898); 'ворон' (ERV 302); 'holló' (EMSz 182); 'korppi, kaarne' (ESS 77). Uráli eredetű szó: *křrnz 'Rabe' > fi. *kaarne*, é. *kaaren*, lpN *gārānās*, cser. *kurnǎž*, votj. *kjrnjž*, ztj. *kjrnjš*, jur. *χarŋeʔ*. A mordvin, lapp, cseremiszi és permi szavak szóvégi konzonánsa képző (UEW 228, SSA 1: 266, EtV 81).

b) Az alábbi szavakban minden valószínűség szerint képző rejlik

kajgarč 'крот / Maulwurf' (MdWb 572); 'siiseli' (ESS 61); *kajgarš* 'суслик' (ERV 225); 'ürge' (EMSz 134). Veršinin (ESM 95) *kajg(a)*- tőre és *-arš/-arč* szuffixumra tagolja a szót. A tövet onomatopoetikusnak tartja, s összekapcsolja a *kajgi-*, *gajgi-* 'звенеть, звучать; cseng, csilingel, zeng' szóval (indoknak a hörcsög füttyülő, sípoló hangját hozza fel). Ez eléggé valószínűtlen. Figyelemre méltóan közeli alak a *kažvarč* 'крот; хомяк / Maulwurf; Hamster' (ERV 222, MdWb 666). (L. a következő szócikket.)

kažvarč 'крот; хомяк / Maulwurf; Hamster' (MdWb 666); 'крот; хомяк' (ERV 224); 'hörcsög' (EMSz 133); '(maa)myyrä' (ESS 61). A mordvinban több, egymásra némiképp hasonlító szó létezik e rágsálófélékre: az orosz eredetű *garbiš* 'hörcsög', *karbuž* 'vakond' (Vasmer 1: 530: *карбыш*), valamint a *kajgarš/kajgarč* 'ürge' és a *kažvarč* 'vakond; ürge'. Veršinin (ESM 94) nem zárja ki, hogy ezek valamiféleképpen kontaminálódhattak, keveredhettek. A szóvégre l. *norovžorč* (vö. még *kajgarš*).

norovžorč ~ *norovčorč* ~ *norožorks* ~ *norončorks* 'жаворонок / Lerche' (MdWb 1350); 'жаворонок' (ERV 418); 'pacsirta' (EMSz 248); 'leivonen, kiuru' (ESS 104); Összetett szó, előtagja a *norov* (*noro*, *noroh* – ennek etimológiáját l. a -v képző alatt). Utótagja ismeretlen eredetű; Veršinin onomatopoetikusnak tartja, viszont etimológiai kísérletei (mdM *žora* 'водопад; vízesés', or. *журчатъ* 'csobog, csörgedezik; mormol') jelentéstanilag nem állják meg a helyüket (ESM 233). Valószínű, hogy a szóvégi mássalhangzókapcsolat második eleme képző, ezt az állatnévi jelleg mellett a *žorč* ~ *žorks* variánsok is alátámasztják. Hasonló felépítésű állatnév a moksa *maržorž* 'ua.'

8. -l

Az alapnyelvi *-l denominális nomenképzőre megy vissza, amely a mai uráli nyelvek mindegyikében él (D. Bartha 1958: 113, Hakulinen 1979: 129–130,

160–168, 209, Lehtisalo 1936: 145–150, 157–158, 152–156, 178–179, Majtinskaja 1974: 343).

Serebrennikov történeti morfológiájában csak a *-la* melléknévképzőről szól (1967: 75). Mosin (1977: 10) már elkülöníti a melléknév- és a főnévképzőt, állatnévi példaként a *numolo* 'заяц; nyúl' és *šezal* 'глиста; bélféreg' szavakat hozva. Ezt később (1989: 43, 44, 46, 2001: 92) kiegészíti a *šejel* 'өж; sün' lexémával. Cygankin 1977-es disszertációjának és az ezen alapuló 1981-es képzőtani monográfiájának példái: *čombolks* 'ласка; menyét' és *travila* 'овод; bögöly' (Cygankin 1977: 342–343, 1981: 52–53). Ez utóbbi téves etimológia. Cygankin az ardatovi járás Kučeňajevo nevű falujából adatolta ezt a szót, a szótárakban nem találtam nyomát. Ő ezt az or. *травить* '1. megmérgez; 2. leleget, 3. hajt, hajszol, üz; 4. meglazít, megereszt' igéből eredezteti (csak találgatni tudok: az első jelentés jöhet talán szóba?). Ez az etimológiakísérlet semmilyen szempontból nem fogadható el. Itt valószínűleg egy orosz jövevényszóval állunk szemben.

a) A rokon nyelvi adatok alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

numolo 'заяц / Hase' (MdWb 1365); 'заяц' (ERV 422); 'nyúl' (EMSZ 251); 'jänis' (ESS 104) < U **ñoma(-l3)* 'Hase', vö. lpN *njoammel*, zj. *ñimal*, ma. *nyúl*, jur. *ñāwa*, tvg. *ñomu*, szlk. *njoma*. A *-l/-lo* képző valószínűleg a finnugor korban tapadhatott a szóhoz (UEW 322, MdKons 98, EtV 123).

šejel 'өж / Igel' (MdWb 2122); 'өж' (ERV 575); 'sün, sündisznó' (EMSZ 327); 'siili' (ESS 148) < FU **šije-le* 'Igel; Erinaceus europaeus', vö. fi. *siili*, cser. *šülə*, vog. *soule*, m. *sül* (UEW 478, MdKons 133, EtV 162). Az ősi, finnugor eredetű képző a mordvinban is megőrződött.

šezal 'глиста / Eingeweidewurm' (MdWb 2144); 'глист' (ERV 576); 'bélgiliszta, bélféreg' (EMSZ 328); 'laakamoto' (ESS 148). Talán finnugor eredetű szó, amennyiben összekapcsolható az osztj. *suste* szóval. Az UEW (492) FU **šusa* 'Eingeweidewurm' alapalakot rekonstruál. Ha ez az etimológia helytálló, az *-l* képzőnek tekinthető. Az EtV (162) a fi. *sisilisko* 'gyík' szóval veti egybe, ez téves (l. SSA 3: 188).

b) Elképzelhető, hogy *-l* képzőt tartalmaznak az alábbi szavak

čombolks 'ласка / Schneewiesel (Mustela nivalis)' (MDWb 277); 'ласка' (ERV 755); 'menyét' (EMSZ 434); 'lumikko' (ESS 192). Cygankin (1981: 52) nyelvtörténeti síkon belelát egy *-l* elemet ebbe a szóba. Veršinin (ESM 496) két kérdőjellel veti egybe a finn *samota* 'kóborol, kószál' igével – ez semmilyen tekintetben nem állja meg a helyét (vö. SSA 153). Ugyanő a *jumbolks* 'шмыг; hopp, zsupsz' onomatopoetikus szóval is összekapcsolja, ez sem fogadható el. – A *-ks* valószínűleg képzőelem. Meglehet, hogy egy *-lks* kép-

zöbökör rejlik ebben a szóban. Az *-l* státusát, az alapszó ismerete hiányában, nem tudjuk eldönteni.

ihäl 'какой-то зверь / irgendein grosses Raubtiere, das sogar eine Kuh töten konnte, vielleicht Luchs' (MdWb 461). Sem a kétnyelvű szótárakban, sem az etimológiai szótárakban nem szerepel. Egyedül az állatnévi jelleg szólhat halványan a képző megléte mellett.

kaval 'коршун / Milan, Weihe' (MdWb 651); 'коршун' (ERV 221); 'kánya' (EMSz 131); 'haarahaukka' (ESS 60). Az etimológiai szótárak közül az EtV említi (55), a csuvas *кавалак* 'утка; kacsá' szóból származtatva. Ez jelentés-tanilag eléggé valószínűtlen. Meglehet, hogy – hasonlóan más állatnevekhez – onomatopoetikus eredetű elhomályosult képző rejlik a szóban (vö. Zaicz 2003: 343).

mijal 'бобр / Biber' (MdWb 1258). Irodalmi alakja: *mija* 'бобёр' (ERV 385); *mijav* 'hód; majava' (MdWb 1258, EMSz 230, ESS 95). Finn-permi eredetű szó: FP **maja*, vö. fi. *majava*, lpN *maggjeg* ~ *maggjek*, votj. *miji*, zřj. *moj* (UEW 697, SSA 2: 140, MdKons 88, KESK 173, EtV 108). A *mijal* formát Paasonen az erza mareszevői nyelvjárásában adatolta. Az *-l* képző is lehet (ezt az állatnévi jelleg alátámasztja), de hangtani disszimiláció is elképzelhető.

9. -r

Az alapnyelvi *-r denominális nomenképzőnek mindegyik mai uráli nyelvben van folytatása (Lehtisalo 1936: 180–186, D. Bartha 1958: 108–109, Majtinskaja 1974: 352, Hakulinen 1979: 134–135, 175–178).

A mordvin szerzők alig hoznak állatnévi példákat erre a képzőre. Serebrennikov történeti morfológiájában csak a *-ra*, *-ra*, *-r* melléknévképzőről szól (1967: 76). Bajuskin (1975: 68) is csak a melléknévképzőt tárgyalja röviden. Cygankin képzőtani monográfiájában már felveszi az *-r* képzőt, egy állatnévi példával: *čovarka* 'пескаръ; fenékjáró küllő (halfajta)' (1981: 49). Mosin 1989-es egyetemi jegyzetében az ősi képzők között sorolja fel a *-ra és *-r szuffixumokat. Idevágó példája: *čejer* 'мышь; egér' (1989: 43–44).

A *čovarka* 'пескаръ (Gobio gobio)' (MdWb 288, ERV 752) szót Cygankin (1979: 158, 1981: 49) a *čova* 'тонкий; vékony, apró' szóból eredezteti (meglehet, hogy a 8–14 cm-es hal apró termete miatt?), ez azonban nem állja meg a helyét. Paasonen a *čovar* 'песок / Sand' (MdWb 288) szóból származtatja (orosz mintára?, vö. or. *пескаръ* < *песок* 'homok').

A *čejer* 'мышь' (ERV 743); 'egér' (EMSz 424) 'hiiri' (ESS 190) finnugor eredetű szó, vö. FU **šine-re* 'Maus' > fi. *hiiri*, zřj-votj. *šjr*, osztj. *lõņkær*, vog. *tãņkær*, m. *egér* (UEW 500, SSA 162, MdKons 156, EtV 211).

Adatbázisomban még három olyan szót találtam, amelyben talán képző rej-
tőzhet:

maksar' 'налим / Quappe, Aaalraupe [folyami menyhal]' (MdWb 1162). Paason-
nennél adathozható egy *maksaka* 'линь / Schleie (Cyprinus tinca) [compó, ci-
gányhal]' állatnév is (ez nem keverendő össze a *maksaga*, *maksaka*, *makzažej*
'vakond' szóval!), ennek alapján elképzelhető, hogy itt képzővel van dol-
gunk.

pišmar 'скворец / Star (Vogel)' (MdWb 1683); 'скворец' (ERV 482); 'sere-
gély' (EMSz 286); 'kottarainen' (ESS 122). Az EtV (144) talán törökségi
eredetűnek tartja, összekapcsolva a tat. *пешнэк* 'синица; cinke' szóval. Verš-
inin a *piš-* elemet onomatopoeitikus eredetűnek véli (s összeveti a votj. *пцлэг*,
zrj. *пцтөг* 'синица' szavakkal), a *-mar* elemet pedig képzőbókornak veszi
(ESM 368). Vö. *timar*. Zaicz (2003: 342) a *mar*-t egy 'tömeg, sokaság' jelen-
tésű szóval azonosítja,¹⁴ mondván, „a társas életmódot folytató, sűrű csapat-
ban repülő madárnak a neve több nyelvben ilyen értelmű”, vö. ma. *sereg-ély*,
észt *karitüll* (< *kari* 'raj, csapat'), ném. *Heerschneffe* (< *Heer* 'hadsereg,
nagy tömeg') (Kiss 1984: 302–321). Ebben az esetben viszont összetétellel
van dolgunk.

t'imar 'скворец' (ERV 662). Ennek *ti-* elemét Veršinin (ESM 438) kevésbé hi-
hetően a fi. *tiainen* 'cinke' szóval kapcsolja össze; ezt a szót az SSA (3: 288)
leginkább onomatopoeitikus eredetűnek tartja. Vö. *pišmar*.

10. -n

Az alapnyelvi *-n-re megy vissza. Ez gyakori a finnugor nyelvekben. Megvan a
finnben, lappban, a cseremiszbén, az ugor és a szamojéd nyelvekben; és számos
nyelvben igenévkötő szerepe is van (Lehtisalo 1936: 119–136, D. Bartha 1958:
71, 108, Majtinskaja 1974: 346–347, Hakulinen 1979: 132–133, 147–151, 155–
157, 160–162, 164–167, 169–71, 173, 185–187, 199–206, 209–210).

Mosin (1977: 13, 1989: 44, 45, 46, 2001: 93) *-un* és *-an* képzőt különít el.
Példái: *čirkun* 'сверчок; tücsök', *kućkan* 'орёл; sas', *pežgun* 'стриж; fecske' és
(kérdőjellel) *narmuñ* 'птица; madár'. A Grammatika (1980: 108) csak a *čirkun*-t
hozza erre a képzőre. Cygankin monográfiájában a következő állatnévi adatok-
kal dolgozik: *bezgun* (= *pežgun*), *čirkun*, *d'erkun* 'дергун; haris' (Cygankin
1981: 53–54).

A Mosin által felhozott példák etimológiailag helytállóak. Cygankin a *d'er-*
gun 'дергун (дергач) / Schnarrwachtel' (MdWb 337); 'коростель' (ERV 163);
'haris' (EMSz 105); 'ruisrääkkä' (ESS 42) szót egy *d'erk-* hangutánzó tő szár-
mazékának tartja, de a mordvinban ez a lexéma orosz jövevényelem (EtV 43, I.
még Zaicz 2003: 343, Vasmer I: 341).

¹⁴ Ennek viszont a szótárakban nincs nyoma.

Ősi képzőt tartalmaz a **kučkan** 'цапля; орёл; филин / Reiher; Adler; Uhu' (MdWb 917), 'орёл' (ERV 320); 'sas' (EMSz 190). Finn-permi eredetű szó: **kočka* 'Adler' > fi. *kotka*, lpN *goas'kem*, cser. *kučkâž*, zřj-votj. *kuč* (UEW 668, SSA 1: 412, EtV 86: *kučkan*), valamint a **šekšan** (l. a *šekšata* címszó alatt) és a **pižgun** (l. a *pižgata* címszó alatt).

Több-kevesebb bizonyossággal ősi képzőt tartalmazó szavak:

čírkun 'кузнечик, сверчок / Grille, Heimchen' (MdWb 179); 'сверчок; кузнечик' (ERV 728); 'tücsök' (EMSz 414); 'sirkka' (ESS 188). Mosin (1977: 13) a fi. *sirkka* szóval veti egybe. Ezt az SSA (3: 186) onomatopoetikusnak tartja, s csak annyit jegyez meg, hogy hasonló alakok más rokon és nem rokon nyelvekben is előfordulnak. Cygankin (1981: 53) a hangutánzó *čírik*, *čírk* alakból eredeztetni. Veršinin (ESM 479) a reccsenést, szakadást, anyag hasadását kifejező *čírk*- onomatopoetikus töből vezeti le (ez szemantikailag nem valószínű), s összeveti a zřj. *чирк* 'кузнечик; szöcske' szóval; az *-un* elemet pedig orosz eredetűnek tartja. Ha hangutánzó eredetű, akkor az *-un* képző lehet.

narmuń 'птица / Vogel' (MdWb 1327); 'птица' (ERV 401); 'madár' (EMSz 240); 'lintu' (ESS 100). Veršinin (ESM 278) egy onomatopoetikus *nar*- tövet különít el; ezt óvatosan összekapcsolja a fi. *närhi*, é. *näär* 'szajkó' szavakkal – a balti finn szócsaládot az SSA (2: 254) valóban onomatopoetikusnak tartja, de távolabbi rokon nyelvekből vett adatokkal nem veti egybe. – Paasonen ezt a szót a *narma* 'птица; голубка / Vogel, Täubchen' szóból származtatja, ez az *-ń* képző jellege mellett szól. (Az EtV 115 etimológiai kísérlete téves.)

šokań 'олень' (ERV 582); 'szarvas' (EMSz 330). Veršinin (ESM 402) a *ćokań-žuro* 'кочедык [ár (szerszám)]' szó előtagjával veti egybe, amelyet a zřj. *чукыль* 'извилина; görbület, hajlat', *чукри* 'изогнутый нож; görbe kés', vog. *šoxri* 'нож; kés' szavakkal kapcsol össze, ily módon az összetétel jelentése 'kés + szarv' lenne. Ez, még ha meg is állná a helyét, semmiképpen nem fogadható el a 'szarvas' szó etimológiai megfelelőjeként. Hangtani okokból szintén elvetendő másik próbálkozása, amellyel a cser. *tükö* 'por; szarv' szóval hozza össze a mordvin alakot. – Mindenesetre, állatnévről lévén szó, elképzelhető, hogy képző rejtőzik a szóban.

*

A mordvin képzők között vannak olyanok CVC alakú elemek, amelyek képzőjellegét csak etimológiai vizsgálatok segítségével lehet kideríteni. A feladat nehéz, s a végeredmény nem egyértelmű, mert az ide sorolható (ill. a szakirodalom által idesorolt) szavak jelentős részének etimológiai háttéréről nem tudunk állást foglalni.

A mordvin szakirodalom négy CVC alakú szuffixumról ír. Ezek közül egyértelműen képző a **-zej** és a **-kaj**, ám kétségek merülnek fel a **-gan** és a **-zer** kapcsán. Ezek közül az első három vesz részt állatnevek megalkotásában, nézzük meg részletesen ezeket!

11. **-zej**

Ennek az összetett képzőnek az eredetéről nincsenek megbízható információink. Cygankin (1981: 57) összeveti a cser. **-zej** elemmel, de véleményét csak egyetlen, szemantikailag megalapozatlan adattal (*éře* 'чистый; tiszta' > *érzej* 'неряха; rendetlen ember') támasztja alá. Az alapnyelvi ***-j** képző folytatása nehezen mutatható ki a mordvin névszóképzők között, ezért is nehéz az etimológiai hovatarozás kérdését tisztázni. Valószínűleg egy ***s** és **j** elemekből álló képzőbokkal van dolgunk.

Ezzel a képzővel a mordvin szakirodalom alig foglalkozik. A Grammatika (1980: 108) mindössze egy példát hoz: *varmazej* 'кобчик; vércse'; ugyanez bukkan fel Mosin, Lipatov és Matjuškin írásában (1983: 123). Cygankin (1981: 56–57) monográfiájában emellett a *bromzej* 'слепень; bögöly', *makszej* 'крот; vakond', *muškazej* 'конопьянка; kenderike' és *suvozej* 'глухарь; siketfajd' példákat említi. Mint láthatjuk, az ezekben a munkákban felbukkanó szavak mind az állatvilág szókincsébe sorolhatók. Adattáram alapján még öt szóban mutatható ki több-kevesebb bizonyossággal e képző, ezek is mind ebbe a szemantikai körbe tartoznak. E képző eredetileg valószínűleg deminutív funkciót látott el, majd elhomályosulva végleg a szóhoz tapadt.

a) A rokon nyelvi adatok alapján ősi képzőt tartalmazó szavak

makszej 'крот; слепыш / Maulwurf; Blindmaus' (MdWb 1161); 'крот' (ERV 358); 'vakond' (EMSz 215); '(maa)myyrä' (ESS 89). Moksa alakja: *maksaka* (MRV 357). Valószínűleg a FU ***maks** 'irgendein Nagetier: Biber?, Maulwurf?, Hamster?, Ratte?' származékszava. Amennyiben helytálló az etimológia, e szóban egy **-zej** szuffixummal számolhatunk. Ezt megerősítik a szó *maksaga*, *maksaka* (l. a **-ka** és **-ga** képző alatt) alakváltozatai is (l. még EtV 101).

suvozej 'глухарь, „дикая баба” / Auerhahn' (MdWb 2076); 'глухарь' (ERV 622); 'siketfajd' (EMSz 345); 'metso' (ESS 161). Finn-permi eredetű szó, vö. ***śskéz** 'Auerhahn; Tetrao urogallus' > lpN *čuk'ča*, cser. *suzδ*, ztj. *čukci*. Az UEW a mordvinra **-ej** képzőt feltételez, ennek értelmében a **-z-** a szóbelseji **-č-** folytatása lenne (UEW 780, EtV 170). Lehet, hogy analogikusan honosodott meg a szóban a **-zej** elem?

va'cej 'ворона / Krähe' (MdWb 2552), *varšej* 'ворона' (ERV 109); 'mustavaris' (ESS 24); Alakváltozata: *varaka* 'ворон' (ERV 108); 'varjú, dolmányos varjú' (EMSz 723); 'varis' (ESS 24); *varaka* 'ворона / Krähe' (MdWb

2541). Moksa megfelelője: *varši* (MRV 93). Uráli eredetű szó: **warz* 'Krähe', vö. fi. *varis*, lpN *vuorâžás*, *vuorčes*, osztj. *urnj*, vog. *urin*, ma. *varjú*, jur. *warñäe* stb. Az UEW (559) a md. *-šej*-t képzőnek veszi, ezt az irodalmi nyelvi *varaka* (l. a *-ka* képző alatt) is egyértelműen bizonyítja (l. még EtV 26, ESM 40).

b) Képzőgyanús szavak¹⁵

bromzej 'слепень [bögöly]'. Ezt a szót Cygankin Novie Ičalki nevű faluból adatlolta (1981: 57). Alapszava a *puromo* (~ *buromo*, *burma*, *bromo*, *prom*) 'слепень / Bremse, Viehbremse' (MdWb 1852) lehet. Elképzelhető, hogy e szuffixum más, elhomályosult állatnevek mintájára analogikusan kapcsolódott a szóhoz.

murazej 'какая-то рыба, ?плотва [veresszárnyú koncér], ?налим [menyhal] / irgendeine Fischart, ?Rotauge, ?Quappe' (MdWb 1298). Csak Paasonennél adatlható.

muškazej 'коноплянка [kenderike, Carduelis cannabina]'. Cygankin (1981: 57) a penzai területen lakó mordvinoktól adatlolta ezt alakot, erre sehol másutt nem bukkantam rá. Ő ezt a *muško* 'kender' szóból vezeti le, ez szemantikailag megállhatja a helyét.

pañzej 'трясогузка / Bachstelze' (MdWb 1535); 'трясогузка' (ERV 456); 'barázdabillegető' (EMSz 268); 'västäräkki' (ESS 114). E szó moksa etimológiai megfelelője a *panazej* 'ölyv' (ESM 329).

remezej 'какая-то птица / irgendein Vogel'; 'иволга / Goldamsel [sárgarigó]' (MdWb 1914). Veršinín (ESM 389) megkockáztatja, hogy esetleg az or. *pe-mez* '(függő)cinege' névvel áll kapcsolatban, ebben az esetben a szó felvehető a mordvin *-zej* 'madárnévképzőt'. Ez a kölcsönzés eléggé valószínűtlen; a szóban – hasonlóan más állatnevekhez – egy ősi képző rejtőzhet.

torzej 'какая-то птица; птица, похожая на кукушку / ein Vogel; ein dem Kuckuck ähnlicher Vogel' (MdWb 2328); **trazej** 'белая птица (голова черная, величиной сворону, ловитыбу) / ein weisser Vogel (der Kopf schwarz, von der Grösse der Krähe, fängt Fische)' (MdWb 2355); **tranzej** 'sirály' (EMSz 384). Meglehet hogy e három szó etimológiailag összefügg. Veršinín a cser. *träk* 'чайка; sirály' szóval veti egybe (ESM 444). – Elképzelhető, hogy – hasonlóan több más madárnévhez – ebben is képző rejlik.

¹⁵ Itt még egy *-zej* végű szó etimológiáját érdemes tisztázni: **ruzej** 'боров / Eber [ártány]' (MdWb 2463). E szó moksa megfelelője – *uroži* (MRV 786), *urži* (MdWb) – alapján valószínűsíthető, hogy az erza alapalak *uruzej* lehetett. Ez talán összekapcsolható a fi. *oras*, *orsa*, *oraisa* lexémákkal, s egy FV **oraše* '(verschnittener) Eber' alakra vezethető vissza, ami valószínűleg korai ősráni jövevényszó: **vorōž(ho)*-, vö. ói. *varāhā*-, av. *varāza* (UEW 720). Itt nem beszélhetünk tehát *-zej* képzőről.

varmažej ’воздушное пространство; повелительная ветра; вид ястреба / ?Luftraum; Herrscherin über den Wind; eine Art Habicht’ (MdWb 2546); ’кобчик’ (ERV 109); ’vércse’ (EMSz 73); ’punajalkahaukka’ (ESS 24). Veršinin (ESM 41) a mdM *varmažej* ’1. varázsló, boszorkány, gonosz szellem; 2. vércse’ szót a *vardo* ’rab, szolgál’ alá sorolja, ez valószínűtlen etimológia. Paasonen a *varma* ’szél’ címszó alatt tárgyalja; Cygankin (1981: 56) is ebből a szóból vezeti le. – A ’szél’ több más nyelvben is szerepet játszik a szárnyait gyorsan csapkodó, levegőben „szítáló” vércsefélék megnevezésében, vö. régi magyar *szélléjátzó*, *szélverő*, *széltapogató*, ném. *Windwehe* ’szélvihar’, fi. *tuulihaukka* ’szélsólyom’, észt *tuuletallaja* ’széltipró’, *tuuleveskikull* ’szélmalom-karvaly’ (Kiss 1984: 130–131, Zaicz 2003: 340). – Mitológiai környezetben ez átvonódott a szélisztennő megnevezésére (vö. *varmanžej* ’имя повелительницы ветра / Name der Herrscherin über den Wind (in einem Gebete)’ (MdWb 2546). Vö. még *puvažej* ’дующая или веющая / Bläserin od. Weherin (Epitheton der Windmutter in einem Gebete)’: *varma-ava varmažej*, *varma-ava puvažej* ’Windmutter, Varmazej, Windmutter, Puvazej!’ (MdWb 1866), ill. *pultažej* ’бог огня / Gott des Feuers’: *varma-ava varmažej*, *toloň paz pultažej* ’Windmutter, Varmazej, Gott des Feuers, Pultazej!’ (MdWb 1841).

12. -kaj

Cygankin (1981: 48) összetett képzőnek minősíti (*ka + j*). A *-ka* elemet az alapszavak **-kk* folytatásának tartja, míg a *-j*-t az ugyancsak ősi **-j*-ből vezeti le. Zaicz Gábor (2003: 340) ezt szintén összetett képzőnek veszi, de a *-j* elemet a vocativusszal azonosítja (ami állatnevek esetében könnyen előfordulhat).

A korai szakirodalomban önálló képzőként nem szerepel, mindössze egy helyen bukkantam egy állatnévi adatra a *-ka* képző alá besorolva: *votirkaj* (dial.) ’лягушка; béka’ (Mosin 1977: 9). Önálló szuffixumként először Cygankin veszi fel a képzőtárba, *-kaj* (*-gaj*) alakban (1976: 97). Ő ezt aktív főnévképzőnek tartja: *navilkaj* ’улитка; csiga’, *piželkaj* ’синица; cinke’.

A többi képzőtől eltérően az ide sorolható szavak jelentős része nem szerepel Paasonen nagyszótárában, ez talán arra utal, hogy újabb keletkezésű szavakról van szó, azaz, úgy tűnik, itt az analógia igen erős hatást fejt(ett) ki. Sok szó eredete homályban marad, a rokon nyelvi megfelelők nem tudnak segíteni a szófejtésben. (Számomra sokszor kétséges az onomatopoeitikus eredetre való visszavezetés.) A *-kaj* képzőt tartalmazó szavak szinte mindegyike állat- és növénynév.

bit’kaj ’синица [cinke]’ (ERV 84). Ismeretlen eredetű szó.

čemeňkaj ’hímgalamb’ (EMSz 435); ’koiraskyyhky’ (ESS 190). A mordvinban létezik egy ’ржавчина; rozsdá’ és egy ’сухой, марево; forró, száraz szél; szárazkőd’ jelentésű *čemeň* szó, esetleg az első szolgálhatna a madárnév alapjául.

- čibirkaj** 'чибис [bíbic]' (ERV 723). Valószínűleg a bíbic mordvin neve, a *pit'erkaj* mintájára tapadt rá az orosz eredetű szóra a *-kaj* (pontosabban: *-rkaj*) elem (l. még ESM 477).
- kuldurkaj** 'голубь [galamb]' (ERV 311). Alapjául a *kuldor* 'нареч.-изобр. слово, выражающее воркование голубей; galamb bűgását jelölő onomatopoeitikus szó' szolgálhatott, l. még *kuldodo*- 'ворковать; bűg, turbékol' (ESM 180).
- navilkaj/navolkaj** 'улитка; csiga'. Csak Cygankin (1981: 47) adatolja. Ő a *navolo* 'скользящий; csúszós, sikos' melléknévből vezeti le.
- noronkaj** 'норовжорц, пташечка' (ERV 418); 'pacsirta' (EMSz 249); *noronkaj* 'leivonen, kiuru' (ESS 104). A pacsirta másik neve *norovžorč ~ noronžorč* (MdWb 1350). Ez összetétel (l. a *-v* képző alatt). A *-kaj* tehát a *noron-*előtaghoz kapcsolódott képző (ESM 296).
- ožul'kaj** 'коноплянка; kenderike'. Csak Cygankin adatolja (1981: 47), ő az *ožula* 'желтоватый; sárgás' szóból származtatja (vö. *piželkaj, seňkaj*).
- pit'irkaj** 'пигалица, чибис / Kiebitz' (MdWb 1689), *pit'erkaj* 'пигалица' (ERV 482); 'bíbic' (EMSz 287); 'töyhtöhyuppä' (ESS 122); Paasonen a *pit'ere* 'мошна / Beutel, Geldbeutel [zacskó, pénzeszacskó, erszény]' címszó alatt tárgyalja – ennek szemantikai alapja az lehet, hogy „a bíbic fészket kis mélyedésekbe rakja, fű vagy vetés közé” – magyarázza Zaicz (2003: 340). Veršinin (ESM 368) szinonimaként a *pit'erpov* (*pov* 'császármadár') alakot tünteti fel. A *-kaj* ennek alapján képző lehet.
- piželkaj, pižuňkaj** 'синица [cinke]'. Csak Cygankin adatolja (1976: 97, 1981: 47). Ő a *piže* 'зелёный; zöld', *pižela* 'зеленоватый; zöldes' származékszavának tartja. Paasonen (MdWb 1700) felvesz egy *pižas* alakváltozatot, szintén ugyanezen etimológiával.
- seňskaj**. Csak az erza–orosz nagyszótár adatolja (632), a *šel'aka* 'селезень' (ERV 579) szinonimájaként; vö. 'селезень / Enterich' (MdWb 2125); 'gácsér' (EMSz 329); 'urossorsa' (ESS 163). L. még ESM 419. – Alapszava a *seň* 'kék' (a szóbeljeji *š*-re vö. *seňskado*- 'kékké válik, megkékül'), ez a gácsér színompás tollazata alapján elfogadható magyarázat. – Az ESS (163) 'sinilatva; kék csatavirág' jelentésben is adatolja, ez másik lexéma, de ennek is a színnév az alapja.
- škírpkaj** 'трясогузка / Bachstelze' (MdWb 2168); 'трясогузка [barázdabillegető]' (ERV 591); 'västäräkki' (ESS 152). Veršinin (ESM 407) deskriptív szónak tartja.
- sopolkaj** 'чибис [bíbic]' (ERV 602); 'töyhtöhyuppä' (ESS 155). Veršinin egy onomatopoeitikus *sopol-* tövet különít el (ESM 409). L. még a *sopaka* címszót.
- vatirkaj** 'лагушка / Frosch' (MdWb 2568); *vatorkaj* 'лагушка' (ERV 113). Az ERV a *vatrakš* szinonimájaként veszi fel. Paasonen a *vatordo*- 'квакать / quaken; kuruttyol, brekeg' címszó alá sorolja be, a *-kaj* tehát képzőnek tekinthető.

13. *-gan*?

A képző eredete nem világos. Cygankin (1976: 98, 1981: 50) elképzelhetőnek tartja, hogy a törökségi nyelvek hasonló alakú képzője került át a mordvinba. Példái: *bezgan* 'стриж; fecske', *karčigan* 'ястреб; héja'. Mosin (1977: 13) a *karčigan* mellett a *šezgan* 'сорока; szarka' szót is törökségi eredetűek tartja. Az elhomályosult *-gan* képző¹⁶ létét azonban nem tudom igazolni, ugyanis ezek a példák nem állják ki a tüzetesebb etimológiai vizsgálatokat:

bezgan 'стриж; fecske' – ez a *pižgun* Cygankin (1976: 98, 1981: 50) által Uru-szovo faluban adatolt alakváltozat (vö. még *bežgun/pežgun*, *pežgata/pižgata/bižgata*, *pižgudav/bežgudav*). A szó finnugor eredetre megy vissza, alapalakja: **päčkz* (l. a *pežd'aka* és *pižgata* címszó alatt). Cygankin tehát tévesen lát a szóba egy *-gan* képzőt, itt csak *-an/-un*, *-ata* stb. szuffixumról lehet szó.

karčigan 'ястреб / Habicht' (MdWb 634); 'ястреб' (ERV 237); 'héja' (EMSz 143); 'haukka' (ESS 64). Az EtV (62) a tatár *карсага*, csuvas *хорсака* szavakkal veti egybe, de mégis *-gan* képzőt lát bele. Veršinin (ESM 112) a tatár *карчыга* szóból eredezteti. Dal' (2: 95) orosz szótárában kérdőjellel szerepel a *карчя* 'малорослый заморский орёл' szó, Veršinin elképzelhetőnek tartja az ebből való származtatást is (de megjegyzi, hogy az oroszba is a törökségi nyelvekből került át). – Amennyiben a mordvinban közvetlen törökségi jövevényszó, nincs *-gan* képző a szóban.

šezgan 'сорока / Elster' (MdWb 2147); 'сорока' (ERV 576); 'szarka' (EMSz 327); 'harakka' (ESS 148). Ezt a szót Paasonen törökségi eredetűnek tartja, vö. tat. *sajiskan*, *saloskan* (1897: 46, l. még EtV 162), azaz nincs *-gan* képző a szóban. A szónak van ugyanakkor *šezaka* (l. a *-ka* képző alatt) és M *šážgata* változata is, ezek analogikusan kapcsolódhattak a (fiktív?) szótóhoz a *šekšata*, *šekšan* mintájára (vö. még ESM 397). L. még a *šezaka* címszó alatt.

Adatbázisomban még egy gyanús alakra bukkantam: ***čalgan*** 'лещ [dévérkeszeg]' (ERV 737). Veršinin (ESM 485) a *čalga-* 'наступить ногой; rálép, rátapos' igéből származtatja (azaz: 'lapos [hal]'), de ez inkább népetimológiának tűnik. A szó egyrészt ismeretlen eredetű, másrészt nem találtam más, *-gan* képzős alakot, ezért nem tartom valószínűnek, hogy a kérdéses képző rejlene a szóban, inkább egy ősi *-an* képzős forma képzelhető el.¹⁷

¹⁶ Néhány mordvin szóban valóban él egy *-gan* képző, de ez átlátható, ma is élő tövekhez kapcsolódik, pl. *avar'gan* 'плакса; böngömasina' < *avard'e-* 'плакать; sír'; *mañčigan* 'обманщик; csaló ember < *mañče-* 'обмануть; becsap'; *tu'rgan* 'драчун; harcos' < *tu'ře-* 'драться; harcol'.

¹⁷ Ugyancsak nem a *-gan* képző rejlik a ***kužgan*** 'сокол' (ERV 310), 'haukka' (ESS 79) szóban. Veršinin (ESM 178) összekapcsolja a *kučkan* 'sas' szóval, ez finn-permi eredetű: **kočka* 'Adler' > fi. *kotka*, lpN *goas'kem*, cser. *kučkāž*, zřj-votj. *kuč* (UEW 668); ebben a mordvin szóban egy *-an* képző rejlik.

Összességében tehát: a mordvinban létezik egy átlátható, ma is élő tövekhez kapcsolódó, személyt jelölő *-gan* képző (ez, meglehet, törökségi eredetű), ezzel szemben nem lehet kimutatni az ősi *-gan* szuffixumot, így ezt az elemet nem veszem fel az ősi, elhomályosult mordvin képzők tárába.

Irodalom

- Bajuškin, N. S. [Баюшкин, Н. С.] (1975), Архаические суффиксы имен в мордовских языках. *Fenno-ugristica* 1: 67–71.
- Bartens, Raija (1999), *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 232. Helsinki.
- D. Bartha Katalin (1958), *A magyar szóképzés története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Benkő, Loránd (Hrsg.) (1993–1997), *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–III*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bubrih, D. V. [Бубрих, Д. В.] (1947), *Эрзя-мордовская грамматика минимум*. Пособие для вузов. Мордовское государственное издательство, Саранск.
- Collinder, Björn (1955), *Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages*. Almqvist & Wiksell, Stockholm. (2nd edition: Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1977.)
- Cyganin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1976), Суффиксальное словообразование имен существительных в диалектах эрзянского языка. *Fenno-ugristica* 3: 86–106.
- Cyganin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1977), *Морфология имени существительного в диалектах эрзя-мордовского языка (словоизменение и словообразование)*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Саранск.
- Cyganin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1979), О соотношении исконных и иноязычных элементов в системе эрзянского (диалектного) именного словообразования. In: *Финно-угристика. Межвузовский тематический сборник научных трудов*. Выпуск 2. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 154–161.
- Cyganin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1981), *Словообразование в мордовских языках*. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cyganin, D. V. (szerk.) [Цыганкин, Д. В. (отв. ред.)] (2000), *Эрзянь кель*. Морфология. Типография Красный Октябрь, Саранск. = ЕК.
- Cyganin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (2006), *Морфемика и словообразование мордовских языков*. Учебное пособие. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cyganin, D. V. – Devaev, S. Z. [Цыганкин, Д. В. – Деваев, С. З.] (1975), *Очерк сравнительной грамматики мордовских (мокшанского и эрзянского) литературных языков*. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.

- Cygankin, D. V. – Mosin, M. V. [Цыганкин, Д. В. – Мосин, М. В.] (1977), Эрзянь келень нурькине этимологической словарь. (Школанень пособия.) Мордовской книжной издательствась, Саранск. = ESE.
- Cygankin, D. V. – Mosin, M. V. [Цыганкин, Д. В. – Мосин, М. В.] (1998), Этимологиянь валкс. Мордовской книжной издательствась, Саранск. = EtV.
- Dal', Vladimir [Даль, Владимир] (1880–1882/1955), Толковый словарь живого великорусского языка I–IV. Русский язык, Москва.
- EK = Cygankin 2000.
- EMSz = Mészáros – Sirmankina 2003.
- ERV = Serebrennikov – Buzakova – Mosin 1993.
- ESE = Cygankin – Mosin 1977.
- ESM = Veršinín 2004–2011.
- ESS = Niemi – Mosin 1995.
- EtV = Cygankin – Mosin 1998.
- Evsev'ev, M. E. [Евсевьев, М. Е.] (1934/1963), Основы мордовской грамматики. Избранные труды. Том третий. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- EWUng = Benkő 1993–1997.
- Feoktistov, A. P. [Феоктистов, А. П.] (1975), Мордовские языки. In: Lytkin, V. I. – Majtinskaja, K. E. – Rédei, Károly (szerk.) [Лыткин, В. И. – Майтинская, К. Е. – Редей, Карой (отв. ред.)], Основы финно-угорского языкознания 2. Прибалтийско-финские, саамский и мордовские языки. Наука, Москва. 248–345.
- FUV = Collinder 1977.
- Grammatika (1962) = Koljadenkov, M. N. (szerk.) [Колядёнков, М. Н. (ред.)], Грамматика мордовских языков. Часть I. Фонетика и морфология. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Grammatika (1980) = Cygankin, D. V. (szerk.) [Цыганкин, Д. В. (ред.)], Грамматика мордовских языков. Мордовский государственный университет, Саранск.
- Györke, József (1934), Die Wortbildungslehre des Uralischen (primäre Bildungssuffixe). J. G. Krüger, Tartu.
- Hajdú Péter (1966), Bevezetés az uráli nyelvtudományba. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hakulinen, Lauri (1979), Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- Honti László (2013), Comments on Uralic historical phonology. Acta Linguistica Hungarica 60/1: 1–68.
- Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija (1992–2000), Suomen sanojen alkuperä. I. A–K (1992), II. L–P (1995), III. R–Ö (2000). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus, Helsinki. = SSA.
- Joki, Aulis (1973), Uralier und Indogermanen. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 151. Helsinki.
- Keresztes, László (1986), Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Studia uraloaltaica 26. Szeged.

- Keresztes László (2011), Bevezetés a mordvin nyelvészetbe. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KESK = Lytkin – Guljaev 1970.
- Kiss Jenő (1984), Magyar madárnevek (az európai madarak elnevezései). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lehtisalo, Toivo (1936), Über die primären uralischen Ableitungssuffixe. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 72. Helsinki.
- Lipatov, S. I. – Matjuškin, P. G. – Mosin, M. V. [Липатов, С. И. – Матюшкин, П. Г. – Мосин, М. В.] (1983), Пути обогащения лексики мордовских языков. In: Д. В. Цыганкин (ред.), Лексикология современных мордовских языков. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Luutonen, Jorma – Mikhail Mosin – Valentina Shchankina [Луутонен, Йорма – Мосин, Михаил – Щанкина, Валентина] (2004), Reverse Dictionary of Mordvin. Обратный словарь мордовских языков. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIX. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Lytkin, V. I. – Guljaev, E. S. [Лыткин, В. И. – Гуляев, Е. С.] (1970), Краткий этимологический словарь коми языка. Наука, Москва. – 2., bővített kiadás: Коми книжное издательство, Сыктывкар, 1999. = KESK.
- Majtinskaja, K. E. [Майтинская, К. Е.] (1974), Сравнительная морфология финно-угорских языков. In: Lytkin, V. I. – Majtinskaja, K. E. – Rédei, Károly (szerk.) [Лыткин, В. И. – Майтинская, К. Е. – Редеи, Карой (отв. ред.)], Основы финно-угорского языкознания. Наука, Москва. 214–382.
- Maticsák Sándor (2005), Az agglutinációval keletkezett mordvin képzőkről. Nyelvtudományi Közlemények 102: 7–34.
- Maticsák, Sándor (2014a), The *-m(V)* nominal derivational suffixes in Erzya-Mordvin. *Linguistica Uralica* 50/3: 172–188.
- Maticsák, Sándor (2014b), The Erzya-Mordvin continuation of nominal derivational suffixes in the proto-language composed of a single sibilant or affricate. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* [megjelenés előtt].
- MdKons = Keresztes László 1986.
- MdWb = Paasonen 1990–1996.
- Mészáros Edit – Sirmankina, Raisza (2003), Erza-mordvin–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely. = EMSz.
- Mosin, M. V. [Мосин, М. В.] (1977), Сравнительно-исторический анализ зоологической терминологии мордовских языков. In: Alvre, P. (szerk.) [Алвре, П.] (отв. ред.), Вопросы морфологии эрзянских и мокшанских диалектов (словоизменение и словообразование). Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 3–15.
- Mosin, M. V. [Мосин, М. В.] (1989), Словообразовательная структура финно-угорского слова в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.

- Mosin, M. V. [Мосин, М. В.] (2001), О некоторых явлениях в финно-угорской основе слова в мордовских языках. In: Imajkina, M. D. (szerk.) [Имайкина, М. Д. (отв. ред.)], Финно-угристикань кевкстематне. Красный Октябрь типографиясь, Саранск. 90–94
- MRV = Serebrennikov – Feoktistov – Poljakov (1998).
- Niemi, Jaana – Mosin, Mihail (1995), Ersäläis-suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48, Turku. = ESS.
- Paasonen, Heikki (1897), Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen. Journal de la Société Finno-Ougrienne XV/2: 1–64.
- Paasonen, Heikki (1990–1996), Mordwinisches Wörterbuch. Zusammengestellt von K. Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki. = MdWb.
- Rédei Károly (1976), Szóképzés a PU–PFU alapnyelvben. In: Benkő Loránd – K. Sal Éva (szerk.), Az etimológiai elmélete és módszere. Nyelvtudományi Értekezések 89: 255–262.
- Rédei, Károly (1986), Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Rédei, Károly (Hrsg.) (1988–1991), Uralisches etymologisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest. = UEW.
- Rjabov, V. A. [Рябов, В. А.] (1991), Этимологический анализ названий птиц. Саранск. [Kézirat.]
- Serebrennikov, B. A. [Серебренников, Б. А.] (1967), Историческая морфология мордовских языков. Наука, Москва.
- Serebrennikov, B. A. – Buzakova, R. N. – Mosin, M. V. [Серебренников, Б. А. – Бузакова, Р. Н. – Мосин, М. В.] (1993), Эрзянско–русский словарь. Эрзянь–рузонь валкс. Русский язык – Дигора, Москва. = ERV.
- Serebrennikov, B. A. – Feoktistov, A. P. – Poljakov, O. E. [Серебренников, Б. А. – Феоктистов, А. П. – Поляков, О. Е.] (1998), Мокшень–рузонь валкс. Мокшанско–русский словарь. Русский язык – Дигора, Москва. = MRV.
- SSA = Itkonen – Kulonen 1992–2000.
- UEW = Rédei 1988–1991.
- Vasmer, Max (1953–1958), Russisches etymologisches Wörterbuch I–III. Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg.
- Veršinin, V. I. [Вершинин, В. И.] (2004–2011), Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков I–V. Стринг, Йошкар-Ола. = ESM.
- Zaicz Gábor (2003), A morvin madárnevek eredete. Nyelvtudományi Közlemények 100: 338–345.